

(د ماسټرۍ دورې لیکونکي)

خانخاني ښامار

د هر چا په خپل ځان کې

ارین یون

۱۳۹۴ لمريز کال

خانخاني بنامار د هر چا په خپل خان کې

(د ماستري دورې ليکنې)

ليکواله

ارين يون

کتاب پېژندنه:

- د کتاب نوم: ځانځاني بڼامار د هر چا په خپل ځان کې
ليکواله: ارين يون
خپرونډی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنگي څانگه
وېبپاڼه: www.melitahrik.com
ډيزاين: ضياء ساپی
پښتۍ ډيزاين: فياض حميد
چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه
چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال / ۲۰۱۵ م
د تحريك د خپرونولو لړ: (۱۲۰)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريك سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

سريزه

پر (۱۳۸۷ل) کال زه د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو خانگي د ماستري له پروگرامه فارغه شوم. تر هغه دمخه د دوو کلونو په بهير کې د ياد پروگرام هر محصل يا محصله مجبور وو، چې د اړوندو استادانو له خوا په تدريسي مضمون پورې تړلې يوه موضوع د سيمينار په توگه انتخاب کړي. ياده موضوع وڅېړي او تحليل يې کړي او بيا يې په ټولگي کې د استاد او نورو زده کوونکو پر وړاندې د سيمينار په بڼه وړاندې کړي. د موضوع په باب د استاد او محصلينو پوښتنو ته هم ځوابونه ووايي او د هغوی سپارښتنې هم وروسته په خپله ليکنه کې زياتې کړي. دا څو ليکنې چې تاسو گورئ په ماستري دوره کې ما ليکلي دي. خو له هغه وخته بيا تر ننه (۱۳۹۴ل کال پورې) چې نږدې (او اته) کاله تېرېږي، د دې مجال پيدا نه شو چې دا ليکنې په منظم ډول چاپ کړم. البته دې سره څو نورې ليکنې هم وې چې په ياده تېره موده کې راڅخه لادرکه شوې. اوس چې د افغانستان ملي تحريک د (سلو عنوانو) کتابونو چاپ ته اوږه ورکړې، له ما څخه يې هم هيله وکړه چې دا ليکنې ورته د يوې ټولگي په توگه ورکړم. ما هم له دې وېرې چې دا ليکنې له منځه لاړې نه شي او په دې نيت چې د ملي تحريک په فرهنگي کاروان کې مې د يوې

لاروی په توگه برخه اخیستې وي، دا ټولگه مې د چاپ لپاره ملي تحریک ته وسپارله. د لیکنو له منځه مې یوه لیکنه: (خانخاني بنامار د هر چا په خپل ځان کې) د عنوان په توگه ځکه غوره کړ چې اوس زموږ ټول هېواد او په مجموع کې ټول بشریت د همدې خانخاني بنامار د هوسونو په لمبو کې سوزي. دلته لازمه بولم چې د افغانستان ملي تحریک له فرهنګي څانګې او قدرمن ورور حاجي محمد زمان لغماني څخه ډېره مننه وکړم چې د دې ټولګې د چاپ لګښت یې برابر کړ او هغه یې د لوستونکو تر لاسونو ورسوله.

په هېواد کې د فرهنګي غوړېدنې په هیله

په درناوي

ارین یون

په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو استازې

په لرغوني پښتو ادب کې غزل

غزل هغه شعري فورم دی چې د ځینو نورو شعري فورمونو لکه قصیده، رباعي، قطعه، مثنوی، مسدس، مخمس او نورو په شان له عربي ژبې څخه پښتو ته راغلی دی، غزل به یې په عربي ژبه کې معمولاً هغه ډول شعرونو ته وایه، چې تغزلي مسایل به یې په کې بیانول، لغوي مانا یې له پښتو سره شوخۍ ته ویل کېږي، غزل د محتوا تر څنګ یو ثابت فورم دی چې ځان ته خپل جوړښت لري او نورو شعري فورمونو سره توپیر لري، غزل هغه ډول شعري فورم ته ویل کېږي چې مطلع او مقطع ولري، د سر بیت ته یې مطلع او پای ته یې مقطع ویل کېږي، مطلع معمولاً، مقفی بیت دی چې دواړه مسرې یې قافیه والې وي، ردیف په کې اختیاري دی، د هر بیت دویمې مسرې یې باید ضرور قافیه ولري او د مطلع قافیه تعقیب کړي، د بیتونو شمېر یې له پنځو او تر پنځه لسو څخه زیات نه وي د مسرود څپو شمېر یې معمولاً سره مساوي وي، له ځینو خاصو حالتونو پرته، چې کېدی شي د بې قافیې مسرې یوه څپه زیاته شي، نور د ټولو مسر د څپو شمېر یې برابر وي او که یوه څپه کمه یا زیاته شي نو د غزل وزن خرابېږي، د غزل په مقطع کې شاعر معمولاً خپل نوم یا تخلص راوړي، پښتو ادب کې د غزل فورم په پوره مانا تر اکبرزمیند اوړي د مخه نه دی لیدل شوی، البته غزل ته ورته نظمونه شته خو بشپړ غزل نه دی، لکه د شیخ رضی لودي او نصر لودي نظمونه چې که مطلع یانې مقفی بیت یې درلودلای د غزل فورم ته لوېدل خو اوس ورته

بشپړ غزل نه شو ویلای دغه راز د ابو هاشم ابن الزید سرواني له خوا د
 محمد ابن خلاد ژباړل شوی شعر هم د غزل فورم ته ورلوېږي خو بشپړ
 پښتو غزل همغه دی چې د اکبر زميند اوري له خوا ویل شوی دی، د
 اتمې هجري پېړۍ د دوېمې نیمياي په دوران کې د زميد اوري په سيمو
 کې يو دیوان لرونکی شاعر تېر شوی دی، چې اکبر نومېده، دده
 دېوان څو پاڼې مرحوم لوی استاد پوهاند حبيبي د هلمند په سيمو
 کې پېدا کړې وې او چې کله یې د پښتانه شعراء لومړی ټوک ترتیب او
 نویې د اکبر د دېوان له پاڼو څخه تر لاسه شوي مطالب هم په دې
 کتاب کې چاپ کړل، د اکبر د دېوان دغه څو پاڼې د پښتو ادب لپاره
 دومره ګټورې تمامې شوې چې پښتو شعر او شعري انواعو په تاریخ
 کې یې یو لوی تحول راوست، دده دیوان په دغو پاڼو کې د اکبر دوه
 ټوټې (مثنوي) هم خوندي دي، چې دا مثنوي د خپل خوږلنۍ تر
 څنګ د هنر مالګه هم لري او د استاد حبيبي په وینا اکبر د مینې د دنیا
 ډېر نازک حالونه او احساسات تصویر کړي دي، د اکبر د دېوان دغو
 لاس ته راغلو پاڼو کې د پښتو دوه غزلونه هم شته، غزل د شرقي
 شاعرۍ تر ټول غوره منلی شعري ډول دی چې د اکبر تر غزلو دمخه
 موږ په پښتو ادبیاتو کې بل غزل نه وینو. سملاسي که چېرې موږ په
 پښتو ادب کې د لیکل شوي غزل تاریخ لیکو نو اړیو چې پیل یې د
 اکبر زميند اوري له غزلو وکړو.

د اکبر غزل په ټول پوره او د شرقي غزل کره وړه لري د اکبر یوه
 غزله پنځه او بله یې اووه بیتیزه ده، د شرقي شاعرۍ شعر پوهان
 عقیده لري چې د زیاترو شرقي ژبو د لومړنیو غزلو بیتونه لږ وو، او

تراوو بیتونو یې تجاوز نه کاوه، (د پښتو غزل) د کتاب مولف
 پروفیسر افضل رضا په قول د اکبر د غزلو ژبه خوږه او خیالات یې
 ژور دي. د اکبر له دوو لاس ته راغلو غزلو څخه یوه دلته راځلو:

د خپل ځان له حیرانیۍ څه ویل کړم
 د عشق ویر به تل په خپله پتول کړم
 ما مدام لکه بورا په گلو گشت کړ
 اوس به ځم په سرتور سرفراق د گل کړم
 د غماز لږ مون به زه په لمبه کېږم
 ځنې هېر به دیار بزم گل او مل کړم
 زما دیار د مینې اور په زړه کې بل دی
 زه به سراو مال ښنم دید به حاصل کړم
 د بېلتون له ویره ژاړم او ښکې وینې
 زه اکبر د خپل اشناد سر ښندل کړم

د پورتني غزل هندسي فورم په دې ډول دی،
 a (قافیه) = (ردیف) دی

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

=a _____

په پورته غزل کې (ویل، پټول، گل، مل، حاصل، بښدل) د قافيې
کليمې او (کړم کړم) ردیف دی، د هرې مسرې د څپو شمېر يې (دولس
دولس) څپې دی، تر اکبر زميند اوړي وروسته پښتو غزل د
روښانيانو او خوشال بابا په عصر کې ډېره وده وکړه، او په معاصر
دوران کې حمزه بابا او نورو شاعرانو هغه ته نوره وده هم ورکړه، او
اوس پښتو کې غزل هغه شعري فورم دی چې څوک فکر نه کوي، له
عربي څخه راغلی شعر فورم به وي، غزل د پښتو په لمن کې دومره
وده وکړه چې په عربي کې هم دوره زيات ځلېدلې نه دی. هر پښتون
شاعر چې شعري لومړۍ تجربه د غزل په فورم کې تر سره کوي،
غزل په حقيقت کې پښتو کې ځوان شوی دی:

ستا په اننگو کې د حمزه د وینو سره دي
ته شوې د پښتو غزله ځوان زه دې بابا کړم.

په تذکره الاوليا کې د لرغونتوب نښې

تذکره الاوليا د پښتو ليکوال (سليمان ماکو) اثر دی. په خپله سليمان د بارک خان صابزي زوی دی چې د کندهار په ارغستان کې يې ژوند کاوه. د سليمان ماکو له خپله قوله ((په سن دوولس شپږ سوه د هجري تللی وم او د پښتنخوا په راغو او کليو گرځېدم او مراقده اوليا او واصلينو مې پتلل او په هر لوري مې کاملان موندل او د دوی په خدمت کې خاکپای وم او هر کله په سلام ورته ولاړ.

چې له دې سفره په کور کې کښېنستم او تنهاکې مې وچاودلې د پښو، بيا پاڅېدم او له څښتنه مې مرستون شوم چې احوال د هغو کاملانو وکارم او دوی چې هغه ويناوې پاته کړي او پښتانه به لولي اوس.))

د سليمان ماکو له پورته وينا څخه ښکاري چې ده په (۲۱۲هـ. ق) کې د تذکره الاوليا د ليکلو تکل کړی دی او کېدی شي د څو کلونو په بهير کې دی خپل دې مرام او هدف ته رسېدلی وي. خود تذکره الاوليا ټول متن په لاس کې نه شته يوازې څلور پاڼې چې (۷) ډک مخونه کېږي لوی استاد پوهاند علامه حبيبي تر (۱۳۱۹) کال دمخه په کندهار کې موندلي او د استاد حبيبي له خوا پر تذکره

الاوليا باندي د هر اړخيزې شننې، تحليل، تجزيې او تعليقاتو له مخې ويلی شو، چې تذکرة الاوليا په پښتو نشر کې لومړنۍ لاسته راغلې تذکره ده، البته تردې دمخه د هاشم سرواني (د سالو وږمه) نوم هم په تحقيقي ليکنو کې راغلی، خو خپله ددې اثر تراوسه کومه نسخه ترلاسه شوې نه ده، نو په دې ډول تذکرة الاوليا د پښتو ادبياتو د نشر او نظم او په تېره بيا د نشر ډېره پخوانۍ تذکره ده.

موږ چې کله په تذکرة الاوليا کې د لرغونتوب نښې گورو، تر هر څه لومړی په خپله همدا ((تذکرة الاوليا)) لرغونې ده. ځکه که تردې دمخه مو بله تذکره په لاس کې لرلای نو بيا به هغه لرغونې وه. خو اوس چې نه شته دا تر ټولو لرغونې گڼل کېږي. په خپله بيا په تذکرة الاوليا کې د ((لرغونتوب)) د هغه وخت همڅنگو ژبو او ادبياتو سره گډ خصوصيتونه، د گاونډيو ژبو تاثيرات او نور مشابهتونه هم شته. په تذکرة الاوليا کې داسې متن او د شعرونو داسې بېلگې هم شته چې د نورو ژبو او ادبياتو له تاثيراتو خوندي پاتې او همدارنگه د پښتو ژبې د ځينو لرغونو ژبنيو جوړښتونو نښې نښانې په کې زياتې دي. دلته په لنډيز سره ددې تاثيراتو، جلاوالي او لرغونتيا ته اشاره کوو.

۱- د عربي ژبې تاثيرات: عربي د دين او مذهب ژبه وه طبعاً هغه ديني او شرعي اصطلاحات او مفاهيم چې په عربي ژبه کې موجود وو، دري او پښتو ته هم په همغه بڼه راتلل، معادل لغتونه او ترجمه

بې تر ډېره حده هغه وخت ممکنه نه وه او آن اوس هم امکان نه لري. په خپله د سلیمان ماکو له خوا چې په پیل کې کومه سربزه راغلي په هغه کې یو زیات شمېر عربي لغتونه راغلي دي، لکه ((حمد، محمد مصطفی (ص)، کونین، رحمت، ثقلین، ال، اما بعد، غریب، هجري، خدمت، کامل، سلام، سفر، احوال)) او نور په خپله د تذکره الاولیا اصطلاح هم عربي ده. له دې تاثیراتو څخه ښکاري چې عربي ژبې دا وخت خپل خاص مذهبي، علمي او درباري تاثیرات درلودل، نه یوازې پښتو، بلکې فارسي لا ډېره د عربي تر اغېزې لاندې وه. په غزنوي دوره کې چې د فارسي نثر متن مطالعه شي او آن تر هغه دمخه دورې عینې تاثیرات لیدل کېږي. نو دلته سړی ویلی شي چې پښتو ژبه او خپله شخصاً د سلیمان ماکو خپل نثر د هغه وخت د عربي ژبې خپل خپل تاثیرات زغملي وو.

۲- د فارسي ژبې اغېزې: د عربي ژبې تر څنګ د فارسي ژبې او د نثر لیکنې لرغونې تاثیرات هم څه ناڅه د سلیمان ماکو په نثر کې شته، له دې څخه دا ښکاري چې سلیمان ماکو هغه وخت د پښتو د مروجو ادبیاتو د مطالعې تر څنګ د فارسي ژبې او ادب مطالعه هم لرله. د فارسي ژبې نثر د سلیمان ماکو تر نثر ډېر دوه سوه کاله دمخه یو ښه شانداره مرحله تېره کړې وه، دا داسې یوه مرحله وه چې فارسي نثر په کې ډېر روان، سلیس او خوندور دی او له هر فاعل سره یو فعل، لنډې او مختصرې جملې لري چې دا کار د پښتو له عامې

محاوري سره ډېراړخ لگوي. فارسي نثرييا د مغلو په دوره کې
تصنعي، تکلفي او مغلق شو او هغه پخوانی خوند او رنگ يې
بايلود.

د سليمان ماکو تر نثرو وروسته پښتو نثر د پيروښان او اخوند
دروېزه په وخت کې چې يو د مغلو مخالف او بل يې موافق و، بې
خونده، پيکه او پېچلې شو او د نورو ژبو لکه عربي او فارسي تر
زيات اغېزو لاندې راغی. د سليمان په نثر کې لاندې فارسي کلمې تر
سترگو کېږي.

درخواست، سپاس، خاکپای، خدای، مهربان، روزگار، بزرگ،
بادار او ځينې نورې.

د لغتونو تر څنگ په تذکرة الاوليا کې داسې گرامري جوړښتونه
شته چې د فارسي ژبې له ژبني جوړښت سره يوشان ښکاري، دا خبره
له باوره ډېره لرې نه ده چې سليمان کېدی شي د ديني او ادبي زده کړو
له لارې د فارسي ژبې تاثيرات زغملي وي او يا هم کېدی شي د هغه
وخت د پښتوليکنۍ ژبې همدا جوړښت درلود. د سليمان ماکو د نثر
ځانگړتيا په دې کې ده چې لکه د فارسي ژبې د گرامري جوړښتونو له
امله فعل تر فاعل دمخه راځي، يا مضاف تر مضاف اليه دمخه
راوړي، لکه ((مراقد د اوليا او واصلينو مې پلټل)).

که په فارسي کې وويل شي ((مراقده اوليا و واصلين را
 ميپاليدم...)) نو د فارسي ژبې له گرامر سره اړخ لگوي، خو د پښتو
 اصلي گرامر يا عادي محاوره داده چې نوم فاعل يا هم مضاف اليه
 اول راځي بيا يې متعلقات فعل يا هم مضاف. د پښتو د گرامر په تېره
 بيا د اوسني شکل له مخې بايد دا جمله داسې وای.

(د اولياوو او واصلينو مراقده مي پلټل).

او تنهاکې مې وچاودلې د پښو = د پښو تنهاکې مې وچاودلې
 زه غريب خاورې سلیمان زوی = زه غريب خاورې سلیمان د بارک
 خان ماکو سابعی زوی

او هرکله به ويل ورور ته = او هرکله به يې خپل ورور ته ويل
 او داسې نورې جملې چې فعلي حالت تر فاعلي حالت دمخه واقع
 شوی دی، خو د پښتو اوسنۍ گرامري جوړښت داسې دی چې اول
 فاعل بيا مفعول يا اول مبتدا او بيا خبر راځي.

پر دې تاثيراتو سربېره چې دا هم تذکره الاوليا لرغونتيا ښيي په
 خپله د تذکره الاوليا نثر دومره ساده، خوږ او په ساده روانه پښتو
 ليکل شوی دی چې د مانا ابهام په کې هېڅ مطرح نه دی، نثر تکلفي
 او تصنعی نه دی او بېچلتيا نه لري. د روښانيانو او راوړوسته حتی
 په معاصره پښتو نثر کې موږ د نثر دواړه بېلگې لرو، هم ساده، روان
 او خوږ او هم پېچلي، تکلفي او تصنعی نثر.

په دې ډول که موږ د سلیمان ماکو نثر د لرغونتیا له مخې ارزوو، نو په هغه کې د لرغونتیا څو غټې نښې گورو.

یو دا چې گرامري جوړښت یې د پښتو له معاصر گرامري جوړښت او د پښتو معاصرې محاورې له ژبې سره پوره تطابق نه کوي. یانې مبتدا او خبر فاعل او فعل یې سره وړاندې وروسته دي، لکه مخکې مو چې ورته اشاره وکړه. دویم دا چې په خپله د سلیمان ماکو په نثر کې ځینې داسې سوچه پښتو کلمې شته چې د هغو اکثره اوس هم د استعمال وړ دي، خو ځینې داسې سوچه کلمې شته چې اوس د وخت په تېرېدو سره متروکې شوي او یا په هغه بڼه نه استعمالېږي، یانې چې ځینې اوس نه استعمالېږي او ځینې یې اوس هم په هغه شکل کارول کېږي. لکه استازی، روښان، پایږم، راغو، کلی، پلټل، لوری، موندل، تنهاکي، چاودل، پاڅېدل، څښتن، کارم، پېژندگلوه، ډېره، کاله او داسې نور چې اوس هم په همدې شکل او مانا کارول کېږي.

خو داسې کلمې هم شته چې اوس یا متروکې شوي او یا یې بڼه اوښتې ده لکه.

گهنون = شمېره، دښنه = دښمن، مرستون = مرسته غوښتونکی، ملا = مل، ملگری، جوبله = جنگ، ایواد = هېواد، کتارو = چرو تورو.

په تذکره الاولیا کې د سلیمان ماکو په خپل نثر کې پر سوچه لغتونو سربېره د اکثره شاعرانو شعرونه له څو گوتو پر شمار کلمو څخه پرته نور ټول په نږه پښتو لیکل شوي دي، لکه، د بېټ نیکه حمد

چې ټولې کلمې يې پښتو دي، يا هم د ملکيار بابا پارکي چې يوازې د ((غازي)) کلمه په کې عربي ده.

د شيخ اسماعيل په شعر کې يوازې د ((ابليس)) کلمه عربي ده او د قطب الدين بختيار شعر خو ټول له پښتو کلمو جوړ دی.

همدا شعر د تذکرة الاوليا د لرغونتيا د يوې بېلگې په توگه په بشپړ ډول راانقلوم:

ويرمې زړه سوری سوری کې راته وگوره ملوکې

په بېلتون کې دې وباسم له خوږمنه زړگي کوکې

راته وگوره ملوکې

راته وگوره ملوکې

د بېلتون اورونه بل دي هرگړۍ مې زړگي سوخي

لېونی یمه د مینې سوخم زه لکه پېلوخي

راته وگوره ملوکې

راته وگوره ملوکې

غوړولی دې اور بل دی اور زما په زړگي بل دی

زه بختيار خاورې ايرې سوم په اور سوی مې گوگل دی

راته وگوره ملوکې

راته وگوره ملوکې

((ځانځاني بنامار))

د هر چا په خپل ځان کې

((ځانځاني بنامار)) د مرحوم استاد سيد بهاوالدين مجروح يو خورا مهم ادبي او فلسفي اثر دی، چې د پښتو نظم په چوکاټ کې يې ترتيب کړی دی. په دې اثر کې د انسان ذاتي او نفسي غوښتنې تحليل او خپرل شوي دي. د کتاب له گڼو هدفونو څخه يو مهم هدف دا دی چې که انسان خپل نفس په خپله کنټرول نه کړي، نو د نفس له دې چينجي څخه لوی بنامار جوړېږي او په خپله د انسان له ژوندانه څخه راچاپېرېږي او هغه تباه کوي. دا اثر په (۱۸۸) مخونو کې چاپ شوی او يو اوږد منظوم داستان دی، خو زه يې دلته په ډېر لنډيز سره شکلي او محتوايي نچوړ وړاندې کوم:

په پيل کې د يوه عالم د خولې کيسه راخلي چې د يو ورک سمندر غاړې ته ناست دی شبه او ورځ د جهان رمزونه او رازونه لټوي، عالم يوه ورځ وايي:

((تر کوم وخته چې دا ځمکه او اسمان وي - تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي.))

دی وایی:

د صحرا له طوفانو مې بېره نه وه

نه تشویش د سمندر لویو څپو نه

ډارېدم زه،

د خپل زړه په ژور تل کې

له بڼاماره.

دی د هغه ښار ښاریانو ته حیران دی چې بڼامار پرې واکمن دی او
دوی یې پر ضد نه پاڅېږي. په لومړي څرخ کې بیا د تور بڼامار کیسه
ده چې څنگه د مرګ پر لوري ځي او د لاروي له خولې د هغه ښار کیسه
راځي چې ټول ښاریان یې رنځوران دي. دا لاروی د ښار کیسه داسې
پیلوي:

لاروی د نیمو شپو وم

هله ته ناست د سمڅي خولې ته

هک حیران وم

نږدې هله ته

ښکارېده ږنگ د ډوالونه

کنډوالې وې د کوم زور لرغوني ښار

لاروی په دې پړاو کې د ښار خلکو ته خپله تېره ماضي وریادوي،
 هغه وخت چې ښامار پر دې ښار واکمن نه و او دلته پسرلي د نوبهار
 الهه واکمنه وه او د خلکو ترمنځ مینه او محبت و، چا غلامي نه
 پیژنده، خو کله چې د جهان د لوی فاتح واکمني پیل شوه هر څه په غم
 بدل شول، لوی فاتح خلکو ته داسې خطاب ورکړ:

((تاسو وایاست زه به څوک یم !

درست نړۍ کې پهلوان یم،

لوی فاتح د ټول جنگونو د جهان یم

له دې وروسته ستاسې ښار زما تابع دی

تاسې ټول د قهرمان تر فرمان لاندې

که هر څوک زما فرمان ته غاړه نه ږدي

نو سزا به یې په دې دم او په هر دم

هم په دې نېزه وژل وي، څیرول وي

دې سره نو د ښار خلک د قهرمان تابع شول، د هغه ستاینې به یې

کولې، معبد یې جوړ شو او خلکو به یې پرستش کاوه.

خو لاروي به خلکو ته دا پیغام رسوه:

رهبانانو راشئ واورئ دا بیان

له رمزونو نه خبر شئ پټ پنهان

زمامدار زموږ لېوه دی

لکه وینو ته چې تېری وي د غرو رغو لېوان

زړه یې کلک لکه تور کاني د بیابان لکه سندان...

د ښامار پر ضد د لاروي پیغامونه ورو ورو د ښار خلکو کې
خورېدل، لاروی به چا لېونی او چا مجنون باله خو ورو ورو د ښامار
په زړه کې وېره پیدا شوه، هسې نه چې دې لاروي کې څه فساد نه وي.
نو لاروی (مجنون) او د نوبهار الهه (لیلی) چې د ښامار تر راتګ
دمخه د ښار واکمنه وه، خپل دربار ته راغواړي او پوښتنې ترې کوي.
لومړی لاروی یا مسافر ته مخ را اړوي او په ترڅه او ازورته وایي:

((ای پردېسه مسافره !

چې د بل پردي هېواده یې راغلی

په دې ښار کې اوسېدلی

موږه پناه تاته درکړې

زه خو اورم چې ته خلک رابلې تل،

چې د خپل پلرو نیکونو معبد پرېږدي

پخوانی دود رواجونه کړي همه تر پښو لاندې

د زړو خپلو پخوانيو عقايدو نه لاس واخلي
او ددې گدايي گړې نا اشنا پېغلې پرستش ته غاړه کېږدي
دا رښتيا ده؟))

لاروی ورته ځواب ورکوي:
((ای د کل جهان باداره فرمانداره
ستا معبد خو نوی نو بنا دی
نه یې کلک نه یې پاخه دي دېوالونه
نه ژور نه مستحکمه تهدابونه
ددې سیمې رښتینۍ اصلي واکداره
رب النوعه د بهار وه، الهه د عشق او مینې،
په دې ځای کې مېشته خلکو،
د هغې ښکلې دلدارې پرستش کړو
هر هر لوري، هرې خواته هر هر ځای خو
د هغې د قدم ځای و.))

لاروی خپلو خبرو ته دوام ورکوي او وایي چې دا پېغله (لیلی)
همغه الهه ده. لاروی واکمن ته وایي چې ستا په زړه کې واهمه ده او د
ښار خلک که ستا له دې واهمې څخه خبر شي، نو ستا اطاعت او

عبادت نه کوي، واکمن په زړه کې ډېر وار خطا کېږي خو لیلی او
 مجنون (پېغلې او لاروي) ته ځکه څه نه وایي چې په ښار کې شور
 ماشور جوړ نه شي، نو د ستر واکدار په زړه کې نور هم وهم او ترس
 زیاتېږي. دا داسې وخت دی چې د ښار په خلکو کې د لاروي پیغامونه
 نور هم قوي شوي او د واکدارو هم نور هم زیات شوی. په همدې وخت
 کې یوه زړه بوډی چې د تورو لوگیو جامې یې اغوستې وې د ستر
 واکدار مانۍ ته ورننوزي. د بوډۍ کیسه داسې ده:

فقط یوه ورځ، چې ماښام شو توره خره،

راپیدا شوه له کوم ځایه،

را راوانه پټه پټه غلې غلې،

یوه ناشنا زړه بوډی وه.

د ښار لویې دروازې ته ودرېدل.

خپره بده هم مرموزه،

هیولا وه بد منظرې

تور کمیس توريې پرتوگ توريې زړوکی د لوگي و

د ښار لویه دروازه شوله برسېره په خپل سر له خپله ځانه

بوډی ننوته ښار ته

د هغې لویې مانۍ په لورې لاره

خو ناشنا شانتته بوډی، وه
 بې له دې نه چې قدم پر ځمکه کېږدي
 د بنایسته زینو نه وختله پورته
 بې له دې نه چې کوم مکث یا توقف کړي
 د مرمرو جگو ستونو نه شوه تېره
 د بنایسته ځلانده قصر دروازي ته ودرېدل
 دې بوډی، بیا،
 نه زنجیر د دروازي وشرنگولو نه یې وروټکولو،
 ور برسېره په خپل سر شو
 بوډی، لاره شوه په قصر کې دننه
 دا بوډی، خو لاروي سره اشنا وه، لاروي ښه پېژندله.
 لاروي ښه پوهېدلو چې بوډی ولې راغلې
 او دا اوس په هغه قصر کې دننه
 د بوډی او د واکدار په منع کې څه خبرې کېږي
 څه موده لا تېره نه وه،
 چې راووتل دوی دواړه،

د ماني له كنډوالو نه، د لوی ښار له خرابو نه،

بوډی مخکې قهرمان تر ښاروان و

لاړل لاړل کومې خواته نامعلومه...

####

دا هغه مهال دی چې نور پر ښار د واکدار واکمني پای ته رسېږي او
ښار ته بېرته د نوبهار الهه راگرځي او د ژوند څرخ تلوېږي. نوره کیسه
داسې ده:

مجنون پاتې حال و یجاری هلته ناست و

د خپل ښار په کنډواله کې

د عالم په تماشه و

د زمان دفتر برسېره ورته پروت و،

له اغازه تر انجامه،

د عالم صفحه یې مخې ته خپره و،

له ذرې تر کھشکانه

هم ماضي او مستقبل غاړه غړۍ وو،

د هغه حال په شپه کې

شپې او ورځې تېرېدلې،

بیا راتلل میاشتی کلونه،
یو پر بل پسې پیهمه.
هم فصلونه، موسمونه را روان بېرته روان وو.

####

تر خوشه یوه د شپو وه،
لاروی په کونج کې ناست و،
د افق تورې لمنې ته یې کتلې
یو ناڅاپه ورنسکاره شوې، هلته دورې،
رڼاگانې زیاتې، زیاتې، په تورتم کې ځلېدلې
دی را پاڅېده له ځایه، په رڼا پسې روان شو

ټوله شپه یې مزل وکړ
چې سبا شو سپین سبا شو،
لاروی د یو سیند غاړې ته نږدې شو
سیند اوار ډک بهېدلو

د سیند غاړې وې ابادې
چمنونه شنه پراته وو، سره گلونه غوړېدلي
بنکلي مېنې رنګارنګه په کې هر طرف ولاړې

باغ او بن کي د مرغانو شور ماشورو
 پېغلې نجونه ښکلې ښکلې
 ښه ځلمي ښايسته ځوانان وو،
 ځينې ځينې د خپل ښار په ابادۍ بوخت،
 ځينې نور بيا،
 د ښايسته پېغلو سره ناست په راز او نیاز وو،
 محبت و صفایي وه، ښکلول وو زغلول وو،
 مرکي وې مشورې وې
 ماشومان د سیند په غاړه لوبېدل ټول،
 شور ماشورو غلغلې وې
 او بیا هغه ناشنا پېغله
 زوړ کمیس څیرې گرېوانه،
 گرځېدله خرامانه،
 شین کمیس نری شفاف یې و په تن کې نوی نوی
 د وحشي گلونو تاج یې پاس په سر پروت
 د بهار وږمې په شانې الوتله

د دښتونو غرخنۍ ورته راتللې،
لاروي د نيمو شپو چې دا حال وليد،
بې اختياره په خندا شو
ځکه پوه شو،
چې له سره بيا شروع شو، يو ځل بيا بيا،
زور د استان د قهرمان ستر پهلوان ستر،
او د ښکلي رب النوعي الهي د عشق او مينې
يو ځل بيا له سره پيل شوه،
افسانه لويه اوږده د تور ښامار مار.

تاریخ مرصع او خو نومیالی پښتنې بیبیاڼې

تاریخ مرصع په پښتو کې هغه مهم تاریخي کتاب دی چې بېلابېل تاریخي، سیاسي ټولنیز، ادبي، دیني او نور بشري مسایل په کې خپرل شوي دي.

دا کتاب د پښتنو د نومیالي مشر، ملي اتل او ستر لیکوال خوشال خان خټک د لمسي (افضل خان خټک) تالیف دی، چې په (۱۱۳۲) هـ. ق کې بشپړ شوی دی.

په تاریخ مرصع کې د نورو سیاسي، اجتماعي او فرهنګي شخصیتونو تر څنګه ځینې پښتنې مېرمنې او بیبیاڼې هم معرفي شوي دي چې د ځینو یې په ځنګرنې توګه یادونه شوې او د ځینو یې د نورو شخصیتونو د یادونې تر څنګ نوم اخیستل شوی دی.

په تاریخ مرصع کې د ښځو د معرفۍ اهمیت په دې کې دی چې دا ثابتوي چې لیکوال په دقت سره د مهمو شخصیتونو ثبت او معرفۍ ته متوجه شوی او هغه یې له بېلابېلو منابعو (ماخذونو) څخه چاڼ کړي، خپل معلومات یې هم ورسره یوځای کړي او بیا یې په خپل تاریخي اثر کې خوندي کړي دي. په تاریخ مرصع کې هغه ښځې د یوې ځانګړې ضمیمې په توګه معرفي شوي چې عابدې او پرهېزګارې ښځې وې او ټول ژوند یې د خدای عبادت ته وقف کړی و، دا ((د برخو مېرمنې پښتنې بیبیاڼې)) تر عنوان لاندې معرفي شوي دي چې ټولې پنځه عابدې او متقي ښځې په دې برخه کې معرفي شوي دي چې دلته یې په ترتیب سره درېژنو:

۱- عصمت پناه بي بي:

دا يوه عابده، پرهېزگاره او دينداره ښځه، په يوه پرهېزگاره کورنۍ کې زېږېدلې وه. دې بي بي ټوله ورځ په روژه او شپه په عبادت تېروله، په تاريخ مرصع کې ددې په باب وايي:

((عصمت پناه بي بي دويه لورد شيخ سليمان د انا خور د شيخ ملهي قتال، په عبادت رياضت او مجاهدت کې يې ډېر لوی شان درله او د ورځې به روژه په خوله او د شپې به په لمانځه ولاړه وه. او دعا به يې قبلېده د ښو بدو په باب به يې چې هر څه په ژبه تېر شول په درنگ ساعت کې به ښکاره شول او چېرې به په عکس نه شول، عجيبه کرامتونه ترې ظاهر شوي دي.))

۲- بي بي راسته:

دا هم يوه دينداره او پرهېزگاره ښځه وه، د خدای په مينه کې ډوبه وه، دعا به يې قبلېده، تاريخ مرصع ددې بي بي د تعارف تفصيل داسې راکوي: ((ذکر د عفت دستگاہ بي بي راستي چې د خواجه يحيی له نمسو او د خواجه ويس سرواني کورودانه وه، د وينا مېرمن او له ځانه ورکه وه او هر وخت ((د خدای په مينه کې)) لېونۍ او ډوبه وه. او اکثر به پرې حال غالب و او د دنيا په معاملو يې هېڅکله وتننه نه وه. خواجه ويس له دې قبله چې د هغې احوال ترې بيل و درېښم، پلوريو له يوه جينۍ وکړله او له (عام) وگړي او هم له بي بي يې دا خبره پته درله. تر دې چې اخر پس له څه مودې جوته شوه. خو د بي بي

په اطوارو کې يو بکس خفگان هم پيدا نه شو.)) تاريخ مرصع دغه راز ددې مېرمنې د کراماتو نورې کيسې هم رانقل کړي دي.

۳- بي بي شيغزادي:

دا هم يو عابده، دينداره او پرهېزگاره مېرمن وه چې ټوله توجه يې د خدای عبادت ته وه او بس.

تاريخ مرصع ددې عابدې بي بي په تعارف کې وايي: ((دا هم د خواجه يحيى کبير له نسه او د ميان ترمان وله ميان د وداسيداني په نکاح وه. ډېره رسېدلې عبادت گزاره او روژه داره وه او د دنيا په معاملو يې وتننه وه. څښتن يې ډېره نمانځنه کړه او چې په هغې حال ډېر غلبه شو. نوميان ترمان بله ارتينه وکړه او له بي بي يې پتوله يوه ورځ ميان ترمان د بي بي په خدمت کې ناست و، ورته يې وويل چې ترمانه زه دې ناست وينم ودره. ميان ترمان يې له خدمته پاڅېد او پلار ميان دودالره تللى له بي بي ځي خفگان او گيله وکړله چې دا شان ناڅاپه وينا يې راوکړله. ميان دودالره وپوښتلو چې ترمانه گوندې بله ارتينه دې کړې ده. ودوې ويل هو، وې ويل ښه ونه شول ډېر بد دې وکړل چې بې د بي بي د رضا دې هسې چار وکړه. خو ورځې پس ترمان هسې ناروغه شو چې د مرگ خواست يې وکړو. دغه خبر يې پلار دودا ته ښکاره کړه او د مرگ خواست يې وکړو. هغه ورو وويل چې ترمانه له خدايه مې غوښتي دي چې سره د ايمان گورت لار شې. د پلار له خدمته د بي بي په ملازمت راغى او هغې ته يې هم وويل چې په حقله يې دعا وکړې چې خاتمه يې په خير شي. وې فرمايل چې خدای تعالی به دې ايمان روزي کړي خو ورځې پس ميان ترمان په حق ورسېد.))

۴- بي بي صورت:

د پښتنو بيبيانو په لړ کې بي بي صورت هم يوه ډېره نامداره عابده او پرهېزگاره ښځه وه چې دنيا يې ترکه کړې وه او ټول ژوند يې د خدای د رضا لپاره عبادت ته وقف کړی و.

افضل خان خټک په تاريخ مرصع کې ددې بي بي په باب داسې وايي: ((ذکر د دوران د هغې صالحې او د زمانې د ساجدې بي بي صورت لور د ملک بستان کا کر نیکه د میان هیبت خان چې ددغه تاريخ د ليکنې باعث دی. هرکله چې بي بي صاحبده پوهې عمرته ورسېده، نو قران او د فقهي څو کتابونه يې ولوستل او د شرعي مسلو په علم کې يې هغه وخت مثال نه و. د هغه وخت ارتينو به ټولې مسلې هم له هغې پوښتلې. اکثر خپل خپلوان به يې د غوښتنو په نيت راتلل. خو هرکله چې والدې شريفې به يې وليدل چې په تلاوت او خپل شغل مشغوله ده، نو دې خبرو ته يې پام نه کړو او خپله لوري د چا په نامه نه کوله.

دا بي بي دومره د خدای په عبادت بوخته وه چې ترپايه يې چا سره واده ونه کړ او ټول ژوند يې د خدای پر عبادت تېر کړ. دا ښځه دومره عابده او په خپل نفس حاکمه وه چې د پلار په ميراث کې پاتې ټولې پيسې او پانگه بېوسو او مسکينو خلکو ته ورکړه او ځانته يې هېڅ هم پرېښودل.

۵- بي بي معذوبه موله:

دا بي بي هم يوه عابده، پرهېزگاره او خدای په مينه مسته بي بي وه، هره خبره او عمل به يې د عرفان او حقيقت په لاره برابره وه.

تاریخ مرصع کې یادونه راغلې ده.

((ذکر د عفت آیات معذوبې مولهې: چې د عرض اشیاني اکبر پاچا د پاچهۍ په زمانه کې د کیتهل د پرگنې له کلیو په یوه کې ښکاره شوه او تل به مجذوبه او مولهه (شیفته، او عاشقه) او لېونۍ او بې خوده او بې شعوره وه. هر کله چې به د رحمت باران ورېدلو خپلې سترگې به یې اسمان ته وازې نیولې او تر څلورو پینځو ورځو به حیرانه بې خوده ولاړه وه او ټاټه به یې نه خوځول. او له بارانه، باده او تندر به هېڅکله نه رنځېده او بیا به چې په خپل وړومي حال راغله هم همغسې مستانه به گرځېدله او هره خبره به یې چې کړه عین له عرفانه او حقیقته به وه.))

دا و په تاریخ مرصع کې د ځینو پښتنو بیبیانو یادونه چې موږ دلته په لنډیز سره معرفي کړې.

د خوشال په يو غزل کې اخلاقي پندونه

لکه څنگه چې ټولو ته څرگنده ده خوشال بابا يو هر اړخيز شخصيت دی، داسې يو شخص دی چې د بغاوت په وخت بغاوت کوي، د جنگ په وخت کې جنگ، د عبادت په وخت کې عبادت، د بزم په وخت کې بزم، د رزم په وخت کې رزم، د ښکار په وخت کې ښکار او د پیکار په وخت کې پیکار. طبيب، شاعر، ښکاري، پوځي، قومي، ملي، اخلاقي، روحاني لنډه دا چې يو جامع شخصيت و.

د بابا د شخصيت په هراړخ چې څوک څېړنه پيل کړي نو دا شخصيت دومره وړانگې لري چې که بل خوشال نه شته يوازې همدا خوشال دی، خو چې بل اړخ ته متوجه شي نو بيا خوفکر کوي چې دا خو بل خوشال دی. کله چې د بابا منظوم او منشور اثار او دهغه د ژوند تاريخي سيرگورو، نوله بابا څخه موږ ته د پريزيات او گڼ شمېر نصيحتونه، پندونه او اخلاقي لارښوونې پاتې دي.

که چېرې څوک د خوشال بابا اخلاقي پندونه او نصيحتونه تعقيب کړي او هغه بيا پر ځان عملي کړي، نو پوره يقين دی چې يو بشپړ روحاني او اخلاقي شخصيت به ورڅخه جوړ شي.

د بابا په کلام کې د گڼو پندونو او نصیحتونو له جملې څخه به یو غزل د بېلگې په توګه چې له غوره اخلاقي مرغلرو څخه مالامال دی راواخلو.

ددې غزل مطلع ده:

ښه سړی د چا په بدو نظر نه کا

که څوک بد ورسره کاندې دی به ښه کا

دا غزل په یو اخلاقي ایډیال پیلېږي، ښه سړیتوب اسانه کار نه دی، خوشال ورته په خپل دستار نامه کې شل هنرونه او شل خصلتونه ټاکلي دي. دلته هم ده د ښه سړیتوب لپاره څو معیارونه ټاکلي دي.

یو دا چې ښه سړی چاته په بد نظر نه ګوري زړه کې صاف وي او دویمه خبره دا ده چې که څوک ښه سړی سره بد هم وکړي، نو دی یې بېرته په بدو غچ نه اخلي، بلکې ښه سړی هغه دی چې د بدو په مقابل کې ښه وکړي، دا نو ډېر لوړ اخلاقي معیار دی.

خوشال بابا دا لوړ اخلاقي معیار یوې ثمر لرونکې ونې سره تشبیه کوي او وایي هغه ونه چې مېوه لري هر څوک یې په کاینو ولي، خو هغه ونه پر خپل حای ولاړه وي او پر چا ګوزار نه کوي، بلکې مېوه ورکوي.

په بارداره ونه تل ورېږي کاني

ورته گوره چې بارداره ونه څه کا

په همدې خاطر خوشال بابا خلکو ته د اخلاقو او زغم توصيه کوي، که څه هم دا يو مشکل کار دی.

خوشال بابا وايي چې دا دنيا خو تېرېدونکې ده، بايد ده دي چې غوسه، کينه او نورې دعويې ټولې پرېږدو، که سړی مرگ ته متوجه شي، نو واقعاً به کينې خوشې کړي.

د جهان کينې غوسې واړه تر شا کا

که سړی په وخت د قهر مرگ تر زړه کا

خوشال بابا انسان له ځان خوښونې، ځان نښودنې، ځانپالنې او خودبينۍ څخه جهان خوښونې ته رابولي او وايي که څوک له ځانه رابل شي او د جهان په فکر کې شي نو بيا به د جهان ننداره وکړي.

خوشال بابا ددې خبرې د اثبات لپاره ((لېمه)) د مثال په توگه راوړي چې هغه ځان ته نه گوري نو ځکه ټول جهان ورته ښکاري، انسان هم بايد همدغه مثال خپل کړي.

دا په دا چې خودبيني ورڅخه نه شته

د جهان نندارې ځکه دوه لېمه کا

خوشال خان کینه او حسد د انسان د تباهی سببونه گڼي او
ارواپوهان هم دا خبره تائیدوي او وایي چې کینه او حسد انسان
وجود ته د زهرو په شان مضر او خطرناک دي، خوشال بابا وایي:

په کینه په حسد هېڅ د چا ونه شي

هر سړی چې حسد کاندې ځان اوبه کا

خوشال بابا وایي او پ۷ دې خبره ټینگار هم کوي چې سړی باید
همېشه د ښو او ښکو خلکو نصیحت ته غوږ کېږدي او د بدو خلکو
پر خبرو عمل ونه کړي.

نصیحت د ښکو ښه دی نه د بدو

کم بختان به بد فعلي د چا په خوله کا

خوشال بابا وایي چې خدای پاک شخص ته د ښو بدو اختیار
ورکړی دی، هر شخص د خپلو اعمالو مسول دی.

و سړي ته یې اختیار ورکړ هوښیاره

که په هره چار کې خدای واړه خپل کړه کا

خوشال بابا وایي چې د وخت قافلې تېرېږي، د هر چا خپل کار دی
چې له وخت څخه ښه گټه پورته کوي او که نه، ښه کارونه کوي که بد،
همدا عمل به یې د لارې مل وي.

ورځ او شپه په لار روانې قافلې دي

نېك و بد د قافلې په لارې تله كا

خوشال بابا وايي چې له دنيا څخه سفر يوازې دی، هر چا سره به يې
خپل عمل ملگری وي، ښه عمل د لارې تر ټولو ښه ملگری دی او له
خپل عمل پرته نور هېڅوک تاسو سره په لاره کې نه مل کېږي، نو
بايده دي چې خپل عمل ښه کړو.

يك تنها په لارې تلنه ده خوشاله

په داهسې لار څوك څه د لارې مله كا

داو له اخلاقي پندونو ډك د خوشال بابا يو غزل، د خوشال بابا
شاعري له داسې نورو پندونو او نصيحتونو ډكه ده چې كه څوك يې
په دقت سره ولولي نو د اخلاقي جرئت، قوت او پاكي سبب به يې
شي.

د خوشال په غزل کې بزم او رزم

خوشال بابا په پښتو کې د بزم او رزم یاد توري او قلم د خاوند شاعر په توګه مشهور دي، چې په اکثرو شعرونو کې یې دا دوه عناصر ډېر ځلېدلي دي.

په پښتو کې نور داسې شاعران هم ډېر دي، چې یا یې په بزم کې شاعري کړې او یا هم په رزم کې او یا هم په دواړو کې. خو خوشال په دې برخه کې تر هر چا زیات کار کړی دی او تر بل هر شاعره زیات مطرح دی.

خوشال لومړنی شاعر و چې په زیاته کچه یې له عربي ژبې څخه راغلي شعري فورم (غزل) له پښتني چاپېریال سره غاړه غړۍ کړ، ده د غزل په خپل دودیز مفهوم د غزل (تغزلي) مانا اورنگ هم وساته او د پښتني چاپېریال ځانګړنې، رزم، ملتپالنه، مېلمه پالنه، غیرت او ننگ یې هم ورسره مل کړل.

په حقیقت کې همدا خوشال بابا و چې پښتو غزل ته یې د بزم تر څنګ د رزم رنګ هم ورکړ. او په یو واحد شعري فورم کې یې دا دواړه عناصر په موازي ډول شامل او تضمین کړل.

له نورو شاعرانو سره د خوشال بابا تفاوت په دې کې دی چې اکثرو شاعرانو د خپل یو واحد غزل زیاته برخه یا بزم یا هم رزم ته بېله کړې، خو د خوشال بابا ځانګړنه په دې کې ده چې ده د غزل بیت کې د رزم او بزم بېلابېل محتویات داسې سره اوډلي او منظم کړي چې سړي ته هم خوند ورکوي او هم نوی رنګ لري.

توره چې تېرېږي خو ګزار لره کنه

زلڼې چې ول ول شي خو خپل یاد لره کنه

پورتنی بیت د خوشال د یوه غزل مقفی بیت (مطلع) ده، ددې بیت لومړۍ مسره په (توره) پیل شوې او نوره زموږ په رزمي ادبیاتو او دود و دستور کې د غیرت، تنگ او همت سمبول دی.

توره نه یوازې د جنگ یوه فزیکي وسیله ده، بلکې هر څوک چې کوم ښه او ټولنې ته ګټور کار ترسره کړي، نو خلک وایي چې پلاني ((ښه توره)) وکړه، یا پلاني له پلاني سره ډېره ((توره)) وکړه یانې ښېګڼه یې ورسره وکړه. (زلڼې) بیا د (تغزلي) مینې او عاطفې حالت لپاره راځي، چې د معشوقې د ښکلا یوه ښه ګڼل کېږي.

خوشال خان دا دواړه مفاهیم په یوه واحد بیت کې سره یوځای کړي او بیا یې یو ځانګړی جلا مفهوم ورڅخه جوړ کړی دی، دغسې سره لري مفاهیمو یوځای کول تر خوشال دمخه په پښتو ادبیاتو کې نه لیدل کېږي، خوشال په خپل همدې غزل کې وایي:

وینې مې د زړه خورې، مگر نوڅه لره نه دی

زړه زما پیدا دی ستا خونخوار لره که نه

می شته چنگ ونې شته د خپل یار سره خوشاله

خپل بیاض په لاس کې څه ګلزار لره که نه

په پورتنیو بیتونو کې هم د خوشال د رزم او بزم مفهوم نغښتی دی، د خوشال د رزم او بزم مفکوره د خوشال بابا ډېرو غزلو ته لاره کړې ده.

هغه عشق او توره لازم او ملزوم بولي او وایي چې توره هم د عشق په زور ترسره کېږي، یو څوک چې له کوم شي سره مینه ونه لري نو د

هغه د لاسته راوړلو لپاره تورې هم نه وهي او څوک چې له څه شي سره
مینه ولري د هغه لپاره تورې هم وهي او قرباني هم ورکوي.
خوشال خان وايي:

بدرگه که محبت راسره نه وای
یکتنها به په خونخوارو لارو تلل څوک
خوشال توره او سربندنه د مینې او عشق برکت بولي او پرته له
هغه توره او سربندنه ممکنه نه ده:

واړه عشق دی چې یې سر راته ګیاه کړ
ګڼه زه په ځان مین د سربندل څوک
خوشال په عشق او مینه کې دومره سربندنې او ځان تېرېدنې ته
حاضر دی چې ان که سړيې لار هم شي له خپلې معشوقې به تېر نه
شي، دی دې ته هم حاضر دی چې آن د ژوند په بدل د معشوقې زړه
لاسته راوړي ځکه نو خپلې معشوقې ته وايي:

ته مې وزنه د قصاص اندېښنه مه کړه
د خپل مرګ په تور به ونیسم یو بل څوک
خوشال په عشق کې سرتېري یو حتمي شرط ګڼي او وايي، هغه
څوک چې په عشق کې له سر سره لوبې ونه کړي، هغه وصال ته نه شي
رسېدلي او هغه څوک چې په دې لاره کې د سربانۍ ته حاضر نه وي
هغه په هېڅ حساب دی.

په پالنگ د معشوقې ورځي سرتېري
هر عاشق چې تر سرتېر نه وي هم هېڅ

خوشال خان په عشق کې ډېرې خبرې په توره فيصله کوي او دغه راز که معشوقه وغواړي دی د خپل سر تېغ ((غوځونې)) ته هم حاضر دی، مقصد دا چې معشوقه یې خوشاله شي.

په درست جهان به وي يو زما غوندې رسوا بل
ورځم توره وکښلې چې مين واوم په تا بل
نن ماوټه چا ووې چې اشنا غواړي خپل تېغ نه
د خدای لپاره کوم به له صابر وي اشنا ستا بل
خوشال په مینه کې خپلې معشوقې ته دومره وفاداره دی چې له
خپلې معشوقې پرته د بل چا عادي ستاينه هم نه شي اورېدلای،
خرنگه چې خوشال خپله يو توريالی او ننگيالی شخص و، نو په عشق
کې هم ځينو پوښتنو ته د تورې ځواب مناسب بولي.

چې ستا له زبیا مخه څوک بل مخ راته وستایي
يو هسې قهر راشي چې که غوڅ د هغه سر کړم
رښتیا خبره ښه ده راته غوږ باسه خوشاله
که تېر تر سرو مال شوې زما ځانه خوله به درکړم
خوشال بابا په مینه کې دومره ژور نظر لري چې ان د قتل لپاره هم د
((عشق شریعت)) له نظره فتوا ورکوي او وایي چې د عشق په
شریعت کې سر بایلل، قصاص او دیت نه لري. او خپلې معشوقې ته
وایي چې زما له مرگه وېره مه کوه:

له مرگه مې څه غم کړې چې د عشق په شریعت کې
قاتل په شرع خلاص دی له دیته له قصاصه
خوشال د پورتنۍ قربانۍ تر څنګ بیا هم په خپله اراده دومره ولاړ
دی چې خپلې معشوقې ته خطاب کوي:

که لاس مې رقيبان په تېره توره سره پرې کا

لمن به دې بيا هم زما له لاسه نه شي خلاصه

خوشال بابا د يوه خان، امير او زورور شخص په توگه په شاعرۍ کې د رزم او بزم په برخه کې تل هغه خبره کړې چې دده د پخې ارادې او لوړ همت ښکارندويي کوي. سره له دې چې مينه داسې يوشی دی چې د پر زورور هم ورته تسليم شوي او هم زبون شوي خود خوشال د کلام ښېگڼه په دې کې ده چې دده هر کله له بزم سره رزم يو کړی، نو پښتني عنعناتو ته يې دېره ترجيح ورکړې ده.

د خوشال په شان يو هوډمن شاعر په داسې يوه کلتوري ټولنه کې چې د مينې لپاره يې چاپېريال دېر محدود او اغزن و، په څرگنده د کلتور بنديز و، مذهبي دريځونو او نورو خنډونو پر وړاندې ودرېږي، د رزم او بزم چغه پورته کوي.

د خوشال په يوه قصيده کې پښتني ننگ

د افغانانو ملي اتل او لوی شاعر خوشال بابا هغه لوی او عظيم شاعر دی، چې د تورې او قلم د څښتن نوم يې گټلی دی.

خوشال بابا نه يوازې يو لوی شاعر او ليکوال و، بلکې يو قومي مشر، سياستوال او ټولنيز شخصيت هم و. پر دې سربېره يو عالم او مفکر هم و. دده د فکر پلوشې دده په منظومو او منشورو اثارو کې څرگندې دي. خوشال خان په خپله شاعری کې د غزل، رباعي او قصيدې فورمونه زيات استعمال کړي دي، نور شعري فورمونه يې هم کارولي، خو د شعر زياته برخه يې په دې فورمونو کې ده، خوشال بابا په لسگونو قصيدې ليکلي، چې د بيتونو شمېر يې له (۱۸) نيول بيا ان تر (۱۵۰) بيتونو هم اوړي.

موږ يې يوازې يوه قصيده يا بولله، چې ((پښتني ننگ)) نومېږي د بېلگې په توگه را اخلو، پر محتوا او شکل يې بحث کوو.

الف: د شکل له مخې:

د پښتني ننگ قصيده ټوله (۵۲) بيتونه لري او په (۱۲) څپيز جوړښت ويل شوې ده. مطلع يې داده:

پرورده که د مغولو په نمک یم

د اورنگ له جوړه هم له غږه ډک یم

په دې قصیده کې په مطلع کې ((نمک)) او ((ډک)) دواړه د قافيې کلمې او د نورو مصرعو قافیه یې د قصیدې د فورم د خصوصیاتو له مخې همدا د مطلع قافیه تعقیبوي (یم) (یم) چې په ټوله قصیده کې په یو شکل او یوه مانا تکرار راغلي دي، د ردیف د تعریف له مخې ددې قصیدې ردیف گڼل کېږي.

ددې قصیدې د ټولو مصرعو د خپو شمېر یو برابر یانې (۱۲) خپه ییز دی.

دا وې ددې قصیدې د شکل په باب لنډې څرگندونې. اوس راځو ددې قصیدې معنوي خواوو ته:

ب: د محتوا له مخې:

له څنگه چې ټولو ته څرگنده ده خوشال خان د پښتنو یو ملي او سیاسي مبارزو، نو دده مبارزه دده په شاعرۍ کې هم منعکسه شوې ده، خوشال د یو لوی خان او د سیمې د یوه سردار په توګه د هغه وخت د شرایطو او تعاملاتو په پام کې نیولو سره یو څه وخت د مغولو واکمنۍ په کړۍ کې هم پاتې شوی، خو دده ملي شعور او ولولې هغه زیات له مغولو سره همکارۍ ته پرېښود او د خپل قوم پر خوا ودرېد.

په دې قصیده کې همدغو حالاتو او پوښتنو ته ځوابونه ورکړل شوي او د هغه چا شکونو ته هم ځواب ویل شوی، چې پر خوشال بابا یې د مغولو د پلوی شک کاوه، د قصیدې په لومړي بیت کې دا موضوع واضح شوې ده:

پرورده که د مغولو په نمک یم
د اورنگ له جوړه هم له غره په ډک یم
په ناحق یې په زندان کړم یو څو کاله
خدای خبر دی که پ خپل گناه زه هک یم

خوشال خان وایي، چې دا درسته ده چې مغولو ماته جاگیر او منصب راکړی و، خو پر زړه یې هم داغلی یم، هغه وایي ما ځکه له مغولو سره ورانه کړه، چې زه د مغولو په نیتونو پوه وم. هغوی پښتنو ته په زړه کې کینه لرله.

پښتنو سره زړه تور دی د مغولو
خبردار یې په نیتونو ډک په ډک یم
خوشال بابا وایي پر هغې نوکړۍ دې اور پورې شي چې د سړي
عزت او پت په کې خوندي نه وي.

خوشال خان سره د خپل قام غم او د هغه د خلاصون لپاره لوی فکرونه وو، د مقام او منصب وړې نه و.

اور يې پورې په منصب په نوکړۍ شه
 چې تر فهم و تر نظر د مغول کک يم
 په خپل نام و ننگ چې راشم لېونی شم
 خبردار کله په سود او زیان د لك يم
 خوشال بابا وايي له ما سره لوی لوی فکرونه دي، زه ډېر لرې نظر
 کوم، د خپل قام راتلونکی غواړم، اراده مې د زمري په خپرده.
 لکه باز په لوی لوی ښکار زما نظر دی
 نه چې گرځي گونگت نیسي باد خورک يم
 او کله چې خوشال خان د مغولو نوکري پرېږدي، نو دی روحاً ډېر
 زیات خوشالېږي او د ازادۍ احساس کوي او دا ازادي ان د فرښتو د
 مرتبې په څېر گڼي. کله چې دی د مغولو له نوکړۍ خلاص شو، نو خان
 ورته (ملک) ښکاري.

چې منصب مې د مغول خوړ يو ملک وم
 چې منصب د مغول نه شته اوس ملک يم
 د فرمان د پروانې حکم يې نه شته
 شکر دا چې په خپل حکم په خپل وک يم

خوشال چې يو ځل د مغولو پرضد مبارزه پيل كړه او پس له بنده
بې دا عزم وكړ، چې يا به مخ مكې ته كوي او يا مغولو سره رزم، نو بيا
تر پايه په خپل دې هوډ ټينگ ودرېد.

چې نيولى مې دا هوډ د ننگ او نام دى
كه له خپله هوډه واورم كنيزك يم
د كرز بنې مې تويې لكه باز كړې
گومان مه كړه چې بې پرونو ښاپېرك يم

خوشال تل په خپلو شعرونو كې د پښتنو له خپلمنځي اختلافونو
او نيمگړتياوو سر ټكولى دى او دا يې د دوى د شاته والي او
كمزورى غټ عامل بللى دى. په دې قصيده كې يې هم دې نيمگړتيا
ته يو ځل بيا اشاره كړې ده:

په بل غشي ټوپك هېڅ وېشتلى نه يم
كه وېشتلى يم خو بيا په خپل ټوپك يم
د خټكو حقيقت راته ښكاره شو
زړه مې بد له خپله ځانه چې خټك يم

خوشال بابا د ژوند ناخوالو ته هېڅکله هم تسلیم شوی نه دی، دی
وايي که هر څومره مشکلات شته، خو بیا هم ورته سرټیټي په کار نه
دې او خپله دا قصیده په همدې پخه اراده پای ته رسوي.

که مې عمر د عفد به کال کې آس دی
د سوارۍ په کار کې ټینگ لکه اوزبک یم
که مې خپل دي که پردي دي چې بې ننگ وي
تېره توره د بې ننگو د تارک یم
د افغان په ننگ مې وتړله توره
ننگیالی د زمانې خوشال خټک یم

د غلو ډيوه

(د استاد الفت د يوه نشر شنه)

دا خبره ټولو ته څرگنده ده چې استاد گل پاچا الفت د پښتو د معاصر هنري نثريو غوره استاد دی، د هغه نثري ټوټې لويې دي که وړې ټولې له مانا مالا مال دي، په همدې خاطر د استاد هنر نثر چې څوک لولي يوه ژوره مانا ورڅخه اخلي او د ښه اجتماعي ژوند پر لوري لوستونکي ته لار پرانيزي. زه دلته يوازې د استاد الفت يوې وړې نثري ټوټې ته اشاره کوم چې څومره د يوې ټولنې د وينستابه لپاره ژور پيغام لري او څنگه خلک هڅوي چې د علم په رڼا ځان سمبال کړي او خپل ژوند له تيارو وژغوري. استاد الفت په دې نظر دی چې له هر امکان او هرې رڼا څخه بايد ګټه پورته شي او ژوند ته ورپېښ خطرونه پرې له منځه يوړل شي. که څه هم دا امکان د بل چا له خوا د بل ارمان او بل مقصد لپاره کارېدلی وي. وګورئ د استاد الفت لارښوونې د هغه په دې وړې نثري ليکنې کې!

د غلو ډيوه

سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تپه تياره وه، غله په تور تم کې راغله په کاله راننوتل. دوی خبر نه وو چې ښه ښه مالونه چېرته ايښي دي، ځکه يې ډيوه ولګوله او مال يې لټاوه. د کور و کلي خلکو چې رڼا وليده

راپاڅېدل د غلو مخه يې ونيوله او غله يې وپېژندل. يوه وويل: له تورتڼ نه د غلو ډيوه هم ښه ده. موږ غله په رڼا کې وليدل او راوېښ شو. هو! موږ غلو راوېښ کړو. زموږ په کور کې غلو ډيوه ولگوله.

په پورتنۍ نثر کې د ژوندانه د سوکالۍ لپاره ډېر ژور پيغامونه بيان شوي دي. يو پيغام دادی، د چا په کور کې چې رڼا نه وي يانې د پوهې رڼا، د هغوی به همېشه غلا کېږي، څوک چې پر دايمي خوب ويده وي، هغوی دې هم دا طمع نه کوي چې غله به يې پر کور نه ورځېږي.

تیاره د نامشروع کارونو لپاره زمینه برابروي او رڼا د مشروع هڅو لپاره، د علم او رڼا گټه داده چې خلک بېخايه خوب ته نه پرېږدي او د غلو مخه نيسي او داسې نور پيغامونه. ددې نثري ټوټې بل مثبت پيغام دادی چې خلک بايد له رڼا څخه گټه واخلي او دې پسې ونه گرځي چې دا رڼا چا بله کړې ده. د (غلو ډيوه) کې د حضرت بي بي عايشې (رض) د وينا هغه پيغام هم پروت دی چې ويلي دي ((د ډيوې رڼا نه گټه واخلي، دې پسې مه گرځئ چې دا ډيوه چا بله کړې ده.))

دلته هم ډيوه غله بله کړه او د خپلې گټې لپاره يې بله کړه خو گټه يې کور والا او د کلي خلکو ته ورسېده. استاد الفت په ډېر ظريفانه ډول د هغو خلکو حالت ته اشاره کوي چې کلي کې يې تياره ده او په ژورو خوبونو کې ډوب دي، دوی ته شرم په کار دی چې غله د دوی

کلي ته په دومره ازاده توگه راځي چې ان په جرئت سره ډيوه بلوي او د خپلې غلا په لټه کې دي. استاد الفت په ډېر ظرافت خلک د تمبلۍ له خوبه وښتابه او له تيارې څخه رڼا ته رابولي او رڼا د انساني ژوند د سوکالۍ بڼه لار او وسيله گڼي. د استاد الفت دا نثر نه يوازې د مانا له پلوه مالا مال دی، بلکې ډېرې لفظي ښکلاوې هم لري. وړې وړې مستقلې او متممې جملې لري، هره جمله يې يو خاص اهنګ لري چې د لوستلو پر وخت لوستونکي ته هېڅ ډول ستړيا نه پېښوي، اضافي کلمې او د عطف توري په کې ډېر نه دي راغلي، داسې مغلق لغتونه په کې نه شته چې څوک يې پر مانا پوه نه شي، ژبه يې عامې محاورې ته سل په سلو کې نږدې ده، د ظرافت او دقت کيفيت په کې ډېر زيات دی، په همدې خاطر خو په ډېرو قوي هنري نثرونو کې حسابېدلای شي.

((ادبي بحثونه)) د تحقيق د اصولو له نظره

((ادبي بحثونه)) د گل پاچا الفت هغه اثر دی چې د پښتو ټولنې له خوا په (۱۳۲) مخونو کې چاپ شوی او پر (۱۳۲۴ل) کال يې د خوشحال ادبي جايزه ترلاسه کړې ده.

استاد الفت په خپل دې اثر کې دغه لاندې موضوعگانې څېرلې دي: ((ادبي بحثونه، ادب، د ادب د کلمې تاريخ، د ادب تعريف، شعر، شعر د خوشال خان په نظر کې، شعر د حميد په نظر، شعر د شيدا په نظر، شعر د عليخان په نظر، په ژوند کې د شعر او ادب اغېزه، د ادب تاثير په اسلامي فقه او ديني احکامو کې، د ادب بڼه او ګانه او عاميانه بلاغت.))

د استاد الفت پر پورتنۍ اثر په دوو مخونو کې پوهاند صديق الله رښتين يوه لنډه سريزه هم کښلې، چې د استاد الفت د ليکوالۍ د پياوړتيا يادونه په کې شوې او د هغه ځينې اثار يې معرفي کړي، خو په خپله ددې اثر ((ادبي بحثونه)) د محتوياتو د څېړنې او ارزونې په باب يې څه نه دي ويلې. ((ادبي بحثونه)) اثر خپله د ليکوال له خوا هم سريزه نه لري، چې ددې کتاب هدف يې په کې څرګند کړی وي. د تحقيق د اصولو له نظره يو تحقيقي او تحليلي اثر بايد يوه سريزه ولري، چې ليکوال په کې معمولاً د خپل اثر د ليکلو ضرورت څرګندوي، دغه راز ليکوال په سريزه کې د تحقيق يا تحليل ميتودونه هم په ګوته کوي چې له کوم ميتود او تحليل څخه يې کار

اخيستی دی. سربېره پر دې ليکوال هغو نيمگړتياوو ته هم اشاره کوي چې دی يې پر حل بريالی شوی نه دی او ددې ترڅنگ د تحقيق خپلې منابع هم بنسټي چې له دغو سرچينو څخه ددې اثر په بشپړاوي کې کار اخيستل شوی دی. البته دا د نوي تحقيق د نويو اصولو څو معيارونه دي، خو کوم وخت کې چې استاد الفت دا اثر ليکلی په هغه وخت کې په پښتو ادبياتو کې د تحقيق اصول او معيارونه په هغې کچې نه وو لکه اوس چې دي. د تحقيق منابع هم کمې وې، يوازې د ساحوي تحقيق منابع زياتې وې او په پښتو ژبه ليکل شوي منابع ډېرې لږې وې. د پښتو ادبياتو پنځو ځلانده ستورو ((استاد پوهاند علامه عبدالحی حبيبي، استاد عبدالروف بېنوا، استاد قيام الدين خادم، استاد گل پاچا الفت او استاد پوهاند صديق الله رښتين)) هغه شخصيتونه وو چې د ادبياتو په هر ډگر کې يې ډېر ابتکارونه وکړل او ډېر نوي اثار يې رامنځته کړل. د تحقيق په برخه کې هم دوی ټولو ډېر اثار وليکل چې لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي خو بېخي په سيمه کې د يو لوی محقق په توگه راڅرگند شو او د يوه ستر محقق او مورخ مقام يې وگاټه، همدا پنځه ستوري په تېره بيا استاد حبيبي هغه کسان دي چې په پښتو ادبياتو کې د نوي تحقيق پيلوونکي او مبتکرين گڼل کېږي.

لکه څنگه چې ژوند په ډېرې چټکۍ سره روان دی او په هر څه کې بدلون راځي، د تحقيق په اصولو او معيارونو کې هم نوي شيان زياتېږي، خود تحقيق اصل او جوهر (د حقيقت پلټنه) پر خپل ځای

استاد الفت خپل دا اثر له نن (۱۳۸۲ل کال) څخه نږدې شپېته کاله دمخه لیکلی و، هغه وخت د پښتو ادبیاتو په هر ډگر کې نویو اثارو ته ضرورت و او دې اثر د هغه وخت او بیا ترننه پورې د ادبي څېړنې او ارزونې په برخه کې ډېرو پوښتنو ته ځواب ویلی او وایي یې. خو که اوس موږ د اوسني تحقیق معیارونه پرې تطبیقوو، دا سل په سلو کې نه تطبیقېږي. د ساري په توګه د تحقیق اوسني اصول دادي چې په هره لیکنه کې چې له چا څخه نقل قول کېږي باید د هغه ماخذ هم ورسره ذکر شي. خصوصاً چاپي ماخذ، د ماخذ لیکل ضروري دي، چې که د چا پر هغې لیکنې شک پیدا شي اصلي منبع ته یې مراجعه کولای شي.

دغه راز که موږ په تحقیق کې له متبرکو لارښوونو لکه د قران عظیم الشان د ایتونو او د نبی کریم (ص) له حدیثو څخه ګټه پورته کوو، نو ضروري ده چې د قران عظیم الشان د پارې، سورت او ایت د شمېرې ذکر وکړو، دغه راز که د احادیثو یادونه کوو نو مجبور یو د راوي، صحیح، ثقه احادیثو او همدارنګه د احادیثو د کتاب ذکر وکړو. استاد الفت د یوه دیني عالم په توګه بېشکه چې د دین له ډېرو لارښوونو واقف و، خو هغه څوک چې د استاد الفت دا اثر لولي هغوی د استاد په شان د اسلام دین څخه پوره واقف نه دي، نو چې که کوم ځای کې د ایت او حدیث ذکر کېږي د اوسني تحقیق له نظره په کار ده چې موخه شوی حدیث د کتاب او راوي ذکر په کې هم راغلی وای چې لوستونکو ته یې ګټه نوره هم زیاته شوې وای. په دې اثر کې د ادب د کلمې د ریښې په هکله راغلي: ((ځینې وایي چې دا کلمه د

جاهليت په زمانه او د اسلام په ابتداء کې نه وه، ځکه چې نه د هغه وخت په ادبي اثارو کې راغلې ده او نه په قران کې شته، بلکې لومړی ځل دا کلمه په نبوي حديث (ادبني ربي فاحسن تادبيي) کې ذکر شوې ده، (دا حديث محدثينو په دې الفاظو نه دی ذکر کړی) ځينې نور وايي دا کلمه د جاهليت په زمانه کې هم وه او دا چې د هغه وخت په اشعارو او قران کریم کې نه شته، ددې دليل نه شي کېدی چې دا کلمه په هغه وخت کې هلو موجوده نه وه.

دوی د خپلې مدعا د ثبوت لپاره دا دليل راوړي چې کوم وخت دا کلمه په حديث او د اصحابو يا تابعينو په اقوالو کې راغله او هېچا د مانا او مفهوم پوښتنه ونه کړه، معلومه شوه چې پخوا هم وه او ارتجالانه ده ويل شوې، وايي چې دا کلمه د حضرت علي (رض) په اقوالو کې هم ډېره راغلې ده او د جاهليت په وخت کې هم د (اکثم) بن صيفي د بني تميمو مشهور خطيب ذکر کړې ده. (۱)

د تحقيق د اوسنيو اصولو له نظره کوم نبوي حديث چې په ليکنه کې ذکر کېږي د هغه د اخځ منبع هم بايد ورسره ياده شي.

په (ادبي بحثونه) کې څوارلس بېلابېلې ليکنې راغلي، سره له دې چې ټولې د ادبياتو په دايره کې شاملې ليکنې دي، خو بيا هم هره موضوع په جلا جلا ډول خپرل شوې ده. د تحقيق د اوسنيو اصولو له مخې په هره ليکنه کې چې له کوم ماخذ څخه گټه پورته کېږي يا د ليکنې په لمنليکونو کې او يا هم د ليکنې په پای کې هغه ماخذ ذکر کېږي، خود استاد الفت په دې څوارلسو ليکنو کې نه په لمن ليک

(۱) ادبي بحثونه (۷) مخ.

کې او نه هم د لیکنې په پای کې د ماخذونو یادونه شوې ده. ددې یوه وجه شاید دا وي چې د استاد دا لیکنې تر تحقیقي هغو زیاتې تحليلي دي، استاد یوه موضوع ټاکلې ده هغې په اړه یې ژوره مطالعه کړې او بیا یې د هغې مطالعې نچوړ د هغې له استدلالونو سره یوځای د لوستونکو مخې ته ایښی دی. استاد الفت چې په دې اثر کې هره لیکنه کړې ده هغې هدف او د هغې د موضوع د حقانیت ثابتول دي، دا داسې موضوعگانې نه دي چې نوي تحقیق ته اړتیا لري، بلکې د پرې زیاتې ژورتیا او تحلیل ته ضرورت لري، د لوستونکو لپاره دا موضوع مهمه نه ده ګڼل شوې چې شعر څه وخت پیدا شوی او ادبیات څه شی دي؟ بلکې هدف دادی چې د ټاکل شوې موضوع ماهیت او ارزښت لوستونکي ته توضیح، تشریح او د هغوی قناعت حاصل کړي. د ماخذونو د نشتوالي یو بل علت شاید دا وي، استاد الفت چې د یو بل چا له فکر او محتوا څخه څه انتقالوي موخه یې داده چې موضوع پرې توضیح کړي، بله خبره داده چې دا محتوا دومره مشهوره او څرګنده وي چې چاته په کې د ماخذ پلټنې ضرورت او پوښتنه نه پیدا کېږي. وګورئ (شعر د خوشحال، حمید، شیدا او علیخان په نظر) لیکنو کې هم کوم شعرونه چې راغلي، کېدی شي ددې علت دا وي چې دا دومره مشهور شاعران دي چې هرڅوک یې له شعرونو سره اشنا دي او په تېره بیا ددې شاعرانو هغه شعرونه چې د شعر په باب یې ویلي دي. لکه د خوشال بابا دا شعر:

((لکه غشي لره بویه تیر انداز
هسې شعر لره بویه سحر ساز
همیشه د زړه په لاس تلـه د وزن

زیات وکم له وزنه یو توری غماز
 په تور اس د حقیقت ناوې سپره کا
 په سپین مخ پلونیولی د مجاز
 سل جلوې سل کرشمې سل مکېزونه
 په نظر کې یې ښکاره د سترگو ناز» (۱)

د حمید بابا دا شعر:

«شعر نه دا خونا ب د زخمي زړه دی
 یا دستي وتلی دم د خولې د مړه دی
 یا نغمه د نیم بسمل مرغه د خولې ده
 یا مجنون ته معما ښکلې لیلی ده
 یا د وینو اباسین وهلی موج دی
 یا له ښاره د حیرت وتلی فوج دی» (۱)
 همدارنگه د کاظم خان شیدا شعر:

«مضمون د شعر لکه پیکر دی
 رنگین الفاظ یې رخت وز پور دی
 ورته ضرور دي دا دواړه څیزه
 پیکر که هر څو دلریا تر دی» (۲)

دا ډول شعرونه په پښتو شاعری کې دوامره مشهور دي چې نږدې
 هر پښتون شاعر ورسره اشنا دی، نو که ماخذ ذکر هم نه شي او هغه هم

(۱) ادبي بحثونه، ۱۵-۱۶ مخونه.

(۱) ادبي بحثونه، ۱۹ مخ.

(۲) ادبي بحثونه، ۲۱ مخ.

په تحليلي ليکنه کې ډېره نيمگړتيا نه گڼل کېږي، خو که يو سوچه تحقيقي ليکنه کېږي، نو بيا ضرور ده چې ماخذونه په پوره او دقيق ډول وښودل شي.

لکه څنگه چې دمخه مو وويل د استاد الفت داليکنې زياتره دده د هغې مطالعې او استدلال او دده د خپل منطق زېږنده دي چې تردې ليکنې دمخه دده په ذهن کې راټول شوي او په دې ليکنه کې يې د هغو له نچور څخه گټه پورته کړې ده، کله چې د يوه مطلب مانا خلاصه کوو او يا هم د هغه شيره راباسو ممکنه نه برېښي چې هغه ماخذ دې کټ مټ هماغه شان ذکر شي ځکه دا محتويات په هغ ماخذ کې په همدې بڼه نه دي راغلي، البته د مانا اتفاق ورسره شته.

د تحقيق يواصل دا هم دی چې د کتاب په باره کې د کتاب په پای کې يوه نسخه هم راځي، چې ليکوال په هغې کې هڅه کوي د هغو ټکو يادونه وکړي چې دی يې په ترسره کولو کې بريالی نه شو او د خپل کړي کار نتيجه يې ته اشاره کوي او کله کله دا غوښتنه هم کوي چې ما تردې حده خپل کار ورسوه او هيله لرم چې نور يې په اينده کې د نويو منابعو د تعقيب له لارې پوره کړي، په ادبي بحثونه اثر کې ددې خبرې يادونه نه ده راغلې يانې کتاب له کومې نتيجه يې پای ته رسېدلی دی.

سربېره پردې اکثره تحقيقي کتابونه په پای کې نښلونې، تعليقات او نوم ښودونه لري چې د کتاب د ځينو محتوياتو شرح هلته راځي، سخت لتونه هم په کې تشرېح کېږي او د مهمو ځايونو، شخصيتونو او سيمو نومونه هم په کې ذکر کېږي، چې دا له

لوستونکي سره مرسته کوي، چې کتاب په هر اړخيز ډول مطالعه کړي. خو دا اثر دا ډول ځانگړتياوې نه لري او علت يې شايد دا وي چې دا اساساً تحقيقي اثر نه دی، بلکې يو تحليلي اثر دی او بل داسې سخت الفاظ، لغت د ځايونو او شخصيتونو نومونه په کې نه دي راغلي چې هغه دې لا نورې شرحې او تفصيل ته اړتيا ولري، دا (ادبي بحثونه) دي او دا بحثونه تر هغه تعقيب شوي چې ليکوال باوري شوی چې د لوستونکي قناعت حاصل شوی، نو ځکه د تحقيق د هغو نويو معيارونو تطبيق ته اړتيا نه ليدل کېدله، زما په نظر (ادبي بحثونه) اثر په پښتو ادبياتو کې يو ډېر گټور تحليلي اثر دی، نه تحقيقي، خو د تحقيق يو څه ځانگړتياوې هم په کې شته، نو له همدې کبله موږ د منطق، تحليل او استدلال پر داسې يو ارزښتمن کتاب د تحقيق ټول اوسني معيارونه نه شو تطبيقولای.

د مومن خان او شیرینو کیسه

یوه تراژیکه حماسه

((حماسه په ادبي ډولونو کې ډېر لرغونی ډول دی. په حماسه کې تر تاریخي دوره وړاندې زمانو وقایع راغلي وي او په حقیقت کې د لومړنیو زمانو گزارش دی. حماسه په هغه دوران کې د یو ملت ارمانونه بیانوي چې تاریخ، اسطوره، خیال او حقیقت ټول په کې سره ګډه پري.))

د دوکتور سیروس شمیسا په نظر ((حماسه قدیمترینه او مهمترینه ادبي نوع ده چې د قبل التاريخ زمانې تاریخ بیانوي.))

((څنگه چې حماسې د ډېرو لرغونو او لومړنیو وختونو خاطرې دي، نو په دې حساب د شفاهي کیسو او نکلونو په شکل سینه په سینه رانقل شوي او تر هغې چې په یوه زمانې مقطع کې یې څوک لیکلو ته پیدا شوي او لیکلي یې دي.))

په حماسه کې معمولاً د یو قوم، قبیلې او یا شخص د مېړانې او تورې کیسې او جنگي کارنامې په حکایتي ډول بیانېږي. د حماسې یو شرط دادی چې پېښې په کې په داستاني ډول بیان شوي وي. حماسه کېدی شي منظومه او یا هم منثوره وي.

ادبپوهانو د حماسې د خصوصیاتو په لړ کې ځینې داسې خصوصیات په گوته کړي چې هغه عام دي او د نړۍ د بېلابېلو ژبو په اکثره حماسو کې دا خصوصیات موجود دي چې د حماسې عام خصوصیات ګڼل کېږي او بل د پښتو حماسې خصوصیات دي چې هم له نورو حماسو سره اړخ لګوي، خو ځینې یې داسې دي چې د نورو ژبو په حماسو کې نه شته او یوازې د پښتو حماسو ځانګړنې دي چې دا ډول ځانګړنې اکثره له پښتني کلتور، دود او دستور او ټولنیزو تعاملاتو سره تړلي دي. موږ به دلته د حماسې ځینو عامو او د پښتو حماسو خاصو ځانګړنو ته نغوته وکړو او بیا به د (مومن خان او شیرنو) حماسه د همدې خصوصیاتو په پام کې نیولو سره تحلیل کړو:

- هر حماسي اثر کې د جنگ، بهادری، مېړانې، پهلوانۍ او شهسواری کیسې راغلي دي.
- په حماسو کې د حیواناتو نقش ډېر ستر دی.

- د حماسو اتلان معمولاً داسې کسان وي چې له هيوالوو او وحشتناکو حيواناتو سره مقابله کوي.
- په حماسه کې ياد شوي بوتي، ونې او مېوې زياتره جادويي او خارق العاده خصوصيات لري.
- د حماسو اتلان معمولاً فوق الطبيعى انسانان نبودل کېږي.
- د حماسو د اتلانو کارونه اکثره خارق العاده وي او د منطق په تله نه تلل کېږي.
- د حماسو اتلان د خپل ژوند په برخه کې له خپل يو ضد قهرمان سره مخامخېږي.
- د حماسو اتلان اکثره په يو خطرناک او اوږد سفر وځي.
- د حماسو قهرمانان ډېرې کارنامې ترسره کوي چې زياتره ملي او معنوي ارزښتونه لري.
- د حماسې اتل په يوه مهيجه صحنه کې له خپل اصلي دښمن سره جنگ کوي.

- د حماسو اتلان تن په تن جنگونو کې له بېلابېلو وسلو څخه کار اخلي لکه نېزه، خنجر، توره، غشي ليندۍ او نور...

- د جنگ په افزارو کې فرېب او غولونه شامل دي.

- په حماسو کې عينيت، ساده گي، اقتدار او عظمت ليدل کېږي.

- ټولې حماسې عالي سېک لري او زاړه کلمات په کې راغلي وي، ماناوې يې جدي وي.

پښتو حماسې پر پورتنیو ځانگړنو سربېره د خپل کلتور خاص رنگ هم لري، د مرحوم محمد ابراهيم عطايي په نظر: ((په دې شفاهي داستانونو کې ټول برخوردونه په حقوقي لحاظ د قبيلې د قبول شوي حقوقي تعاملاتو تابع وي او واقعات که د تصادف له مخې هم پېچلي رنگ اخلي، نو د خپلې قبيلې حقوقي حريم د هغه حدود ټاکي.)) ((زموږ حماسې د نواتو، ننگې، پور، شرم، پرې، ساري، هډ او هډماتي کودونه د حماسې د واقعاتو د بيان په ترڅ کې په خپل ځای کې پداسې حال کې استعمالېږي چې زموږ د ټولنې د عنعنې نظام خبره په کې له ورايه ښکاري.))

اوس غواړم د مومن خان او شیرنو کیسه د حماسې د همدغو معیارونو په رڼا کې وڅېړو، لومړی به د دې کیسې لنډیز راوړم.

د مومن خان او شیرنو کیسه د فولکور د یوې برخې په توګه موجوده وه، د هغې له بېلابېلو وریانتونو څخه یو وریانت یې محمد گل نوري په خپل مشهور اثر (ملي هنداره) کې راوړی دی. دا اثر لومړی ځل (۱۳۱۸ل) کال په کابل کې چاپ شوی او تر هغه وروسته د بېلابېلو سوداګرو له خوا څو ځله چاپ شوی دی، د دې کیسې لنډیز دادی:

دوه وروڼه وو، یو یې د قوم مشر و او اوه زامن یې درلودل، دې بل ورور یې زوی او لورنه درلودل د دواړو وروڼو ماینې سره برابرې شوې، مشر ورور یې کشر ته وویل که ستا لور وزېږېده او زما زوی نو ستا لور به زما زوی ته راګوې او که ستا زوی وشو، نو زه به مې لور ستا زوی ته درکوم، کشر وویل ښه. نهه میاشتې او نهه ساعته وروسته خدای کشر ته زوی ورکړ او مشر ته لور ورکړه. د کشر د زوی نوم مومن خان شو او د مشر د لور نوم شیرینو شوه. د دوی دواړو په کوچنیتوب کې مینه وه، څه موده پس دواړه وروڼه مړه شول. د مشر ورور زامن یې په مشرۍ جوړ نه شول، نو مومن خان ورته وویل مخکې مشري ستاسې وه خو اوس زه مشري غواړم. نیم ولس پر

مومن خان ودرېد، فیصله په دې وشوه چې د نیم ولس مشر به مومن خان وي او د نیم به زبردست خان، (د مومن خان د تره مشر زوی). دې کې مومن خان خپلو تره زامنو ته د شرینو په باب جرگه ورو لېږله چې تره یې ده ته ورکړې وه او دواړو په زړه کې پټه مینه لرله. خو زبردست خان وویل چې زه هېڅکله خپله خور نه درکوم، خو د جرگې په مخکې یې یو شرط پرې کېښود چې په دغه سپردې دولس منه سپره یانې بتکې ماته راکړي، نو بیا یې ورکوم که نه وي هېڅ. مرکې قبوله کړه، مرکې مومن خان ته جریان تېر کړ نو مومن خان دا نارو وکړه:

راځئ راځئ چې سره ځونه

د شرینو ورور مې غواړي په بارونه

مومن خان وویل چې زه خودومره بتکې نه لرم، زبردست خان ماسره زبردستي کوي، نو ښه ده چې وطن پرېږدم او هندوستان ته لاړ شم. دې کې شرینو خبره شوه، نو زړه یې طاقت ونه کړ تور پر ونی یې پر سر کړ او په یو ترانت راغله نو یې دا نارو پرې وکړه:

تا د سفر موزې په پښو کړې

د زېږو گلو باغ په چا سپارې مینه

مومن خان په ځواب کې دا ناره پرې وکړه:

ما د سفر موزې په پښو کړې

د زېږو گلو باغ پر خدای سپارم مینه

شیرینو ورته وویل چې ولې ځې؟ مومن خان وویل چې ستا ورونه
دومره بتکې غواړي دا خوزه نه لرم، نو شیرینو ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته مه ځه

د شیرینو ولور دې ما واخله مینه

مومن خان په ځواب کې وویل:

د هندوستان ولور ته ځمه

د شیرینو ولور په خپل لاسو گټمه

شیرینو فکر وکړ چې په دې نارو خونه گرځېد راځه بله ناره پرې
وکړه چې د پښتنو خوښه نه ده نویې دا ناره پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته مه ځه

د هندوستان جونې لولۍ بند به دې کړینه

خو مومن خان په ځواب کې دا نارې پرې وکړه:

د هندوستان ولور ته ځمه

د هندوستان جونې زما مندې غونډې دینه

که شیرینو هر څومره فریاد وکړ خو مومن خان له سفره راونه
گرځېد نو دا نارې یې پرې وکړه:

مومنه! څه الله دې مل شه

دا شینکې خال او زلفې تالره ساتمه

مومن خان نور خلک راوگرځېدل خو یوازې نږدې ملگری ریډي
گل خان ورسره لاړ. مومن خان ډېر بنایسته و کله چې هندوستان ته
ورسېد، نو د عسکرو د یو ټولي یو عسکر ولید او هغه بېخوده شو،
پر خپلې نېزې پرېوت او هغه یې له لږمانه ووته. نوریدي گل ورته بیا
وویل چې نقاب وټره.

پاچا د زخمي پوښتنه وکړه، هغه ورته کیسه وکړه یې ویل چې
هېچا نه یم وهلی، مگر زه خپل عشق په نېزه ووهلم. پاچا حکم وکړ
چې دا ځوان پیدا کړئ، مومن خان یې پیدا کړ او پاچا ته یې بوت، د
پاچا سترگې پرې ونښتې، خوښ یې شو او څنگ کې یې کېناوه،

خیال یې شو چې دی هم د پاچا زوی دی، مومن خان نه یې وپوښتل، هغه وویل د پلاني پاچا زوی یم، هلته مې خوا بده شوه، دلته راغلم، پاچا وویل ښه زه دې هم کاکا یم.

یوه ورځ مومن خان د پاچا پهلوانانو سره غېږه باسي او هغوی خملوي، پاچا بیا هم په دې کار خوشالېږي. یو وخت دربار ته د بل پاچا خط راځي چې ججه یا باج راکړه، مومن خان ورته وویل چې باج به نه ورکوي، زه پښتون یم تال له باج څخه خلاصوم، دې وخت کې ځي په یوه زرگر خپل آس ته د سرو زرو نالونه جوړوي چې یوه ښځه پر اوښ سپره پرې پېښېږي او دا نارینه کوي:

ځوانانو ننگ راباندې وکړئ

پلار مې مغل دی ما ښامار لره لېږینه

په دې کې یو ټوکی داسې نارینه پرې وکړه:

موږ خو به ننگ درباندي وکړو

مېړه دې ناست دی په مجلس کې سوږ برېتونه

مومن خان له زرگر څخه پوښتنه وکړه چې دا څه نارینه او څه نقل دی؟ هغه ویل هلته د غره پر سر یو ښامار دی، پاچا هره ورځ یوه ښځه

یو اوښ په ډوډۍ، بار وړلېږي او ښامار یې خوري. نن د پاچا د لور وار دی او د وزیر زوی ددې ښځې مېړه دی، مومن خان چې دا حال ولید، نو دې ښځې پسې د ښامار پر لور رهي شو.

په غره کې مومن خان او ښځه یوځای وو، ښامار پر مومن خان حمله وکړه، هغه خپله توره ځان پورې نښلولې وه، ښامار مومن خان په ستوني کې له پښو تېر کړ، څومره چې ښامار تېراوه د هغه خوله او سینه یې خپروله او په دې ډول ښامار مړ شو او مومن خان ژوندی ترې راووت، د ښامار له سینې یې یوه توره تسمه وویسته او ښځې ته یې وویل که هر چا ویل چې ښامار ما وژلی، نو ته ورته ووايه چې ښامار هغه چا وژلی چې د ښامار د سینې توره تسمه ورسره ده.

دې کې د پاچا ښځې د خپلې لور احوال پسې یو سړی ولېږه، هغه چې هلته ولیدل د پاچا لور ژوندی او ښامار مړ دی، نو فکريې وکړ چې راځه پاچا ته ووايه چې ښامار ما مړ کړی، نو خاص انعام به ورکړي. د پاچا لوري پر اوښ سپره کړه او حرم سرای ته راغی. نو لور یې دا ناره پرې وکړه:

ښامار هغه سړي وژلی

چې په خپل جیب کې د ښامار نښه لرینه

پاچا بيا مومن خان پسي خلک لږي او هغه راغواړي ورته وايي چې بنامارتا وژلی، هغه وايي هو، دغه يې نښه ده. پاچا ورته وويل چې نيمه پاچاهي او لور مې ستا شوه، مومن خان وويل نه دې نيمه پاچاهي اخلم او نه دې لور، خوزما يونازواخلي، پاچا وويل په غبرگو لېمو، مومن خان وويل چې د هغه پلاني پاچا نه به ججه نه اخلي، پاچا وويل هغه دې زما پهلوانان مات کړي، مومن خان وويل پهلوانان دې ماته راوړله که زه يې مات کړم، نو ججه ورنه واخله او که مات يې نه کړم، نو مه يې اخله، پاچا وويل زما پهلوانانو کې څوک داسې نه وو چې بناماري يې وژلی و، تا مې کړ، نو ججه، نيمه پاچاهي او لور مې دربښلي دي.

مومن خان وويل چې نه پاچاهي کوم او نه ماینه کوم، زه ماینه لرم، پاچا وويل چې پاچاهي نه کوي نو دا لور به مې حتمي کوي، مومن خان ناچاره شو نو ورسره يې نکاح وتړله.

مومن خان د واده په شپه توره وکښله او د ځان او ښځې ترمنځ يې کېښودله او د پاچا لور ته يې وويل چې زما د زړه مينه شيرينو ده. که لاس او پښه دې راوړل په دې توره به دې غوټه پرې کړم. د پاچا لور ورته وويل چې زه صرف ستا په نوم همدغه فخر مې بس دی نور څه نه غواړم.

خو موده وروسته مومن خان ته خبر راغلی و چې شیرینو یې ورکړې ده. مومن خان له هغه پاچا څخه رخصت واخیست چې ده اول لیدلی و، پاچا اوه غاترې په بتکو وربار کړې خو کسه نوکران یې ورسره کړل چې تر وطنه یې ورسوي. د پاچا لور (د مومن خان ماینه) هم له (نهه دېرشو) نجونو سره ورپسې روانې شوې. مومن خان د زبردست خان کور ته نږدې شو، شپه وه، نورو ملګرو ته یې وویل تاسې دلته دېره شئ چې وگورم رښتیا یې شیرینو ورکړې ده، که یې ورکړې وه نو شیرینو او مېړه به یې غبرګ په توره ووهم مړه به یې کړم او که نه یې وه ورکړې، نو بېرته به دستي راشم. د شپې کور ته ورواوښته د شیرینو کټ د ورونو په منځ کې و، دی ورنږدې شو، شیرینو پرې راوښته شوه نو پر ورونو یې ناره وکړه:

ورونو د مرګ پر خوب ویده یې

په نیمه شپه مې غمازان ازاروینه

ورونه یې راپاڅېدل، هریو یوه یوه چاره وواهه، مومن خان غږ نه کاوه، زبردست خان یوه چاره په ځیګر کې وواهه ګوزار شو، نقاب یې له مخه ایسته کړ، شیرینو په دغه تاریکۍ کې وپېژنده نو یې ناره کړه:

ادې راګښته سه اوربل کړه

د مومن خان په وینو رنگ شو بالښتونه

د مومن خان مور ته یې احوال ورو لېږه.

کله چې د مومن خان مور لیدو ته راغله نو دا ناره یې وکړه:

ما په خپل کور کول فالونه

چې مومن خان به د هندوستان راوړي شالونه

نو بیا شیرینو ناره وکړه:

د مومن عقل کوتاه و

پر نیمو شپو څوک د چا سرای لره ورځینه

بیا د زبردست خان مور ناره وکړه:

مومن مې دولس کاله تللی

پر دیارلسم کال چې راته اجل نیولی

دا وخت چې مومن خان زخمي و، نو پوښتنه یې ترې وکړه چې کوم

تپ دې ډېر خوږېږي نو یې ناره کړه:

مومن خان اووه چرې خوړلي

د زبردست د چرې ډېر فریاد کومینه

زبردست چې کله پوه شو چې مومن خان دده له چرې مري، نو هغه چاره یې په خپل ځيگر کې ووهله، سوړ پور و اوښت، خلک پرې راټول شول، یو غم دوه غمه شول، زبردست وصیت وکړ چې زما جنازه تردې دمخه یوسي، او ما دمخه ښخ کړئ، ځکه چې ما ده سره ډېر ظلم کړی، مومن خان چې واورېدل چې زبردست خان ځان مړ کړ، نوده وویل: زه مړ کېدلم نوده ولې ځان مړ کړ؟ له شېبه وروسته یې ساه وختله.

د مومن خان جنازه لا خلاصه نه وه چې د پاچا لور له نورو نهه دېرش نجونو سره د مومن خان کور ته راوړسېده له یوه بزگر څخه یې پوښتنه وکړه هغه په ځواب کې وویل:

پر نیلي سور راغی ښه ځوانه

مومن خان مړ دی په هوا ژاړي مرغینه

بزگر ورته ټول نقل وکړ هغې دا ناره وکړه:

یو دادي څه ویل بزگره!

غشی دې را کړ د ځيگر پر پېوستنه

د پاچا لور نورې نجونې رخصت کړې او ويې ويل چې زه به دلته د مومن خان د زيارت ملنگه يم.

کله چې يې د مومن خان جنازه وړله شيرينو وويل چې د مومن خان ارمان ختلی نه دی نو دده جنازه دې پېغلې يوسي، نو دې کې د پاچا لور هم تر جنازې لاندې شوه، کله چې يې مومن خان خاورو ته سپاره، نو د پاچا لور خدای ته سوال وکړ چې دا هم واخلي، نو د پاچا لور مړه شوه، دې وخت کې د مومن خان مور نارې کړه:

مومن په لوړه غونډۍ کېږدئ

چې خواره مور يې هر سحر زيارت کوينه

کله چې يې مومن خان ښخ کړ نو شيرينو دا وروستۍ نارې پرې وکړه:

ارمان ارمان لا خان مومنه

ارمان خودادی خانه مړوې مړې کې په خپله

مومن خان يې په لوړه غونډۍ ښخ کړ، د پاچا لور او زبردست خان يې په هديره کې ښخ کړل.

يوه شپه يو ښه سړي خوب وليد چې د پاچا لور په خپل قبر کې نه شته، کله چې خلکو قبر وسپړه، هلته نه وه د مومن خان په قبر کې وه، بيا يې د لارې په بله خوا کې ښخه کړه، خو موده وروسته د مومن خان او د پاچا د لور په قبر شنه نهالان راشنه شول.

دا و د مومن خان او شيرينو د داستان لنډيز.

اوس اوس د حماسې ياد شوي معيارونه هر معيار پر دې کيسه تطبیقوو.

په دې ليکنه کې د مومن خان د بهادري، مېړانې او پهلوانۍ کيسه بيان شوې ده.

• د حيواناتو نقش په افسانو کې راغلی، لکه د پاچا لور او ښ او خپله د مومن خان د اس يادونه.

• په دې ليکنه کې مومن خان له ډېر خطرناک او وحشتناک ښامار سره مقابله کوي.

• سره له دې چې په حماسه کې د ځينو بوټو او مېوو د جادويي حالت څرگندونه کېږي خو په دې کيسه کې د

ضرورت د نشتوالي له مخې د بوټو چندان یادونه نه ده راغلې.

- په دې کیسه کې مومن خان له بنامار او ځینو پهلوانانو سره په جگړه کې د یوه مافوق الطبیعی انسان په توګه راڅرګندېږي.

- سره له دې چې د حماسې اتلان د خپل ژوند په برخه کې له خپل یو ضد قهرمان سره مخامخېږي، خو په دې کیسه کې مومن خان له داسې معادل متضاد قهرمان سره نه مخامخېږي، یوازې زبردست خان (دده خپل اخیستی) څه ناڅه د یو ضمني مخالف قهرمان په توګه راڅرګندېږي او په پای کې په ناڅېرۍ کې د مومن خان د مرګ سبب کېږي.

- مومن خان هم د حماسو د نورو اتلانو په شان په یوه اوږده او خطرناک سفر تللی او نږدې دولس کاله یې مسافري کړي او له سختو ستونزو او کامیابیو سره مخامخ شوی دی.

- مومن خان په دې کیسه کې داسې اخلاقي معیارونه او ارزښتونه قایموي چې هغه ډېر لوړ ملي او معنوي ارزښتونه ګڼل کېږي، لکه له شیرینو سره د وفا لوز، توره، مېړانه، سپېڅلتیا او داسې نور ارزښتونه.

- د مومن خان او شیرینو په کیسه کې ډېرې مهمې صحنې شته خو تر ټولو هیجاني صحنه همغه د مومن خان د

مرگ د پېښې جريان دی چې په ناخبرۍ کې دی ورسره
مخامخېږي او زبردست خان هم د خپلې غلطۍ د جبران په
خاطر ځان وژني.

- په حماسه کې ځينې داسې پېښې رامنځته کېږي چې
دروغ، چل، و فرېب کاري په کې وي، په دې کيسه کې هم هغه
وخت چې مومن خان په هندوستان کې و له وطنه چې ورته
کوم شخص راغی د شیرينو په باب يې ورته دروغ وويل چې
هغه يې ورکړې ده، همدا دروغ ددې سبب شول چې مومن خان
له هندوستانه د کور پر لوري حرکت وکړ او په شپه کې ځان د
شیرينو کور ته رسوي او بالاخره دا کار دده د مرگ سبب
گرځي.

- په دې کيسه کې هم د نورو حماسو د کيسو د اتلانو
په شان ساده گي، اقتدار او عظمت ليدل کېږي او مومن خان
د صداقت او عينيت يو ښه سمبول گڼل کېږي.

- د مومن خان کيسه هم د نورو حماسو په شان له ښه او
عالي سبک څخه برخمنه ده، د فورم يا شکل له پلوه دا
داستان پښتو شفاهي داستان دی او يو منشور داستان دی،
خوله په خوله له يو نسل څخه بل ته انتقال شوی او دا وريانت
يې محمد گل نوري نقل کړی دی.

البته په دې داستان کې ځای پر ځای ځينې منظومې نارې راغلي
چې داستان ته يې رنگيني ورکړې، سربېره پر دې په دې کيسه کې د

مومن خان او شیرینو د مینې کیسې د داستان غنایې برخه بډایه کړې ده، خو که په مجموعي ډول د مومن خان او شیرینو دا داستان تحلیل شي، نو په نتیجه کې ویلای شو چې دا داستان یو تراژیدي حماسه ده، خو مکمله تراژیدي ځکه نه ده چې د تراژیدۍ ټولې ځانګړنې نه لري، خو لکه دمخه چې مو وویل د حماسې اکثره او زیاتره ځانګړنې لري خو دا چې دا حماسه په پای کې په سختې تراژیدۍ، نهیلۍ او ناکامۍ پای ته رسېږي، نو د حماسې تراژیدیکه خوا هم ورسره ملګرې شوې، د داستان وروستی برخه لکه د رستم او سهراب تراژیک داستان ته ورته ده چې پلار خپل زوی په ناخبرۍ کې له منځه وړي، دلته هم مومن خان د شیرینو د ناخبرۍ په وجه د هغې د ورونو په تېره د زبردست خان له خوا وژل کېږي او داستان په غم پای ته رسي، دا چې نور داستان د مومن خان له بهادري، مېړانې، جنگونو او پهلوانۍ ډک دی، نو په دې وجه یې د حماسې زیات خصوصیات پوره کړي دي. د حماسې د عامو او خاصو ځانګړتیاوو په پام کې لرلو سره ویلای شو د مومن خان او شیرینو داستان یوه شفاهي منثوره تراژیکه حماسه ده چې دنړۍ له ځینو نورو مطرحو حماسو سره سیالي کولای شي.

نيو ليک

- سرليک مخ
- سريزه ۱
- په لرغوني پښتو ادب کې غزل ۳
- په تذکرة الاوليا کې د لرغونتوب نښې ۷
- ((خانخاني ښامار)) د هر چا په خپل ځان کې ۱۴
- تاريخ مرصع او څو نوميالۍ پښتنې بيبيانې ۲۵
- د خوشال په يو غزل کې اخلاقي پندونه ۳۰
- د خوشال په غزل کې بزم او رزم ۳۵
- د خوشال په يوه قصيده کې پښتني تنگ ۴۰
- د غلو ډيوه ۴۲
- ((ادبي بحثونه)) د تحقيق د اصولو له نظره ۴۹
- د مومن خان او شيرينو کيسه يوه تراژيکه حماسه ۵۷

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) كال په پيل كې له خپلو گرانو هېوادوالو سره ژمنه كړې وه چې د دې كال په بهير كې به (شل عنوانونه) بېلابېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې كوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد كال د كې پر (۲۸) مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترڅ كې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې كړل. ملي تحريك په ياده غونډه كې ژمنه وكړه چې د (۱۳۹۴ ل) كال په بهير كې به انشاء الله د خداى (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې كوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه كار نه دى، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينگ هوډ كړى چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملي كوي. دا اثر چې ستاسو په لاس كې دى د همدې (سل عنوانونو) ژمنه كړو اثارو له جملې څخه دى، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې گټه پورته كړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليكوالو، ژباړونكو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير كې يې يو بل سره مرسته او ملگرتيا كړې او دا فرهنگي بهير يې بريالى كړى، د زړه له كومې مننه كوي او كور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنگ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنگي څانگه

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنگپال شخصیت
بناغلي (حاجي محمد زمان لغماني) څخه د زړه له تله مننه کوي چې
د دې اثر چاپ ته يې اوږه ورکړه. ملي تحریک وياړي چې د علمي
اثارو د چاپ لړۍ يې پيل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو
د رنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هيله کوو چې په خپل معنوي
او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

يو ځل بيا ددې اثر له ليکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه
کوو چې ددې اثر د ليکلو او چاپولو جوگه شول.

په فرهنگي مينه

د افغانستان ملي تحریک

د ارين يون لنډه پېژندنه

اصلي استوگنځی: ښېوه، ننګرهار

اوسنی استوگنځی: کابل

زوکړه: ۱۳۴۹ ل کال

زده کړه: امنه فدوي لېسه، کابل پوهنتون،
پښتو څانګه، لیسانس او ماسټري

دندې:

د امنه فدوي لېسې ښوونکې، د امهات المومنین پوهنتون استاده،
په ختيځو ولايتونو کې د ملګرو ملتو په دفتر (يوناما) کې د ښځو د برخې
مسوله، د ناهيد مجلې بنسټګره، د بېړنۍ لويې جرګې، د اساسي قانون د
لويې جرګې، د امن ګډې جرګې، د سولې د مشورتي لويې جرګې، د دود بيزې لويې
جرګې، او د نورو مهمو جرګو غړې په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو
استازې (۱۵) مه دوره، په ولسي جرګه کې د ننګرهار د خلکو استازې
(۱۶) مه دوره.

اثر:

- لنډيو ته يوه لنډه کتنه
- د وږمو بهير، ۱۳۷۷ ل کال، چاپ.
- په ننګرهار کې فرهنگي ټولنې، ۱۳۹۳ ل کال چاپ.
- ځانځاني ښامار د هر چا په خپل ځان کې (همدا اثر)

د افغانستان ملي تحريک
www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۲۰